

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Sığortada yeni texnologiyaların tətbiqi: Azərbaycan təmsalında”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Əsədli Asəf Asif oğlu

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

Dos. Dr. Əhmədov F.S

“ ____ ” _____ 20__-ci il

“Sığortada yeni texnologiyaların tətbiqi: Azərbaycan təmsalında” **mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 – Maliyyə

İxtisaslaşma: “Sığorta işinin təşkili”

Qrup: 620

Magistrant

Əsədli Asəf Asif oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər

h.f.d., Abbasbəyli Mustafə Aslan oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri

i.e.n., dos. Seyfullayev İlqar Zülfüqar oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri

i.e.d., professor Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2019

Applied new technologies in insurance: Example of Azerbaijan

ABSTRACT

The relevance of the research: The main content of the article is the study of new technologies and their effectiveness in the modern world, as well as in the Azerbaijani insurance market.

Purpose and tasks of the research: There are several technologies to stimulate the major transformation of the insurance industry: Cloud computing, IOT (Things of the Internet), Telematics, Global Positioning System (GPS), Digital Platforms, Drones, Blockchain, Intelligent Contracts, Artificial Intelligence (AI). Such technological innovations provide new ways for the development of the World Insurance Industry. Technology also create new insurance products, services and business models. In this dissertation the influence of new technologies on insurance market will be investigated.

Research methods: Econometric models and statistics from other countries. The dissertation contains information about the insurance system, new technologies and etc.

Research restrictions: Unfortunately lack of information about applying new technologies to Azerbaijan Insurance Market. In this case comparative analysis is not possible.

The results of the study: Existence of an effective insurance system in terms of priority areas that play a major role in the development of the economy is important for development of economy. Given these, in diploma work describes the analysis of various researchers in impact of insurance industry on the development of economies. Successful systems implemented in world on penetration, development, effectiveness and transparency have been studied.

Scientific-practical significance of the results: The study covered the countries that have successfully operated for each insurance system to regulate the insurance sector. In addition, the history of the insurance sector in Azerbaijan, its current state of the insurance sector and regulation mechanisms have been studied and proposals have been made on the issues that will support the development of the Azerbaijani insurance sector.

Keywords: *Insurance, Technology, Economic development, Regulation*

Mündəricat

	GİRİŞ.....	5
I fəsil.	Fəsil 1. İqtisadiyyatın formalaşması və inkişafında sığorta bazarının yeri və onun tənzimlənməsinin konseptual məsələləri.....	8
1.1.	Sığortanın cəmiyyətdəki rolu, iqtisadi mahiyyəti və formaları.....	8
1.2.	Sığorta sisteminin formalaşmasının mərhələləri və əsas istiqamətləri, dünya təcrübəsi.....	19
II fəsil.	Azərbaycan sığorta bazarı	40
2.1.	Azərbaycanda sığorta bazarının formalaşmasının mərhələləri və sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlili	40
2.2.	Azərbaycan sığorta bazarlarının fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri	48
2.3.	Sığorta bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri və bu sahədə dövlət siyasətinin prioritetləri	54
III fəsil.	Geniş yayılmış texnologiya növləri, onların sığorta sistemində rolu	62
3.1.	Texnoloji yeniliklərin sığorta sistemində rolu.....	62
3.2.	Blockchain, InsurTech and FinTech mexanizmləri.....	63
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	65
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	68
	Cədvəllərin siyahısı.....	71
	Şəkillərin siyahısı.....	71

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Günümüzdə texnologiya nə qədər çox inkişaf etsə də, bəzi hadisələrin qarşısını almaqda hələ də aciz oluruq. Gözlənilməz hadisələr nəticəsində bizə məxsus olanı (evimizi, avtomobilimizi, sağlamlığımızı və s.) itirə bilərik. Gözlənilməz hadisənin baş verməsi gələcək üçün etdiyimiz yığımların gözlənilməz hadisə nəticəsində baş verən zərərin qarşılanmasına yönəldilməsinə səbəb olur, bu da iqtisadi vəziyyətimizin pisləşməsinə səbəb olur. Sığorta da gözlənilməz hadisə nəticəsində baş verən zərər maddi cəhətcə qarşılayan maliyyə xidmətidir. Risklər sığortalanmadığı zaman itki baş verdiyi zaman bu ailə büdcəsinə, psixoloji vəziyyətə, əgər sahibkarlıq obyektidirsə, müəssisənin gəlirlərinə ciddi şəkildə təsir edir. Məsələn, ailə yeni kiçik müəssisə açıb işlədirsə, bu müəssisənin yaranması ailənin müəssisədən qazandığı bütün gəlirlərini, hətta artığını yenidən əvvəlki halına gətirmək üçün xərcləməsinə səbəb olacaqdır. Əgər ailə bu müəssisəni kredit vasitəsi ilə açıbsa, onda vəziyyət daha da gərginləşəcək və praktikada belə hallar nəticəsi kimi ən sonda intihar belə baş verə bilər.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Azərbaycanda maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji yol xəritəsində sığorta sahəsinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı məqamlar qeyd edilmişdir. Sığorta sektorunun ölkə ÜDM-inə nisbətinin 0.8%-inə yaxın olması bu sahəsinin inkişaf etdirilməsinin vacibliyini göstərir. Sığorta sahəsinin inkişaf etdirilməsi, aşağı məbləğli sığorta məhsullarının olması sığorta bazarının genişlənməsinə, aşağı gəlirli insanların da sığorta vasitəsi ilə təminat əldə etməsinə, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi baxımından önəmli məqam daşıyır. Həmçinin, sığorta vasitəsi ilə insanlar tibbi xidmətlərdən də yararlanırlar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Məhz bu deyilənləri nəzərə alaraq, xüsusi vurğulaya bilərik ki, tədqiq olunan mövzu günümüzdə ölkəmiz və inkişaf etməkdə olan cəmiyyətimiz üçün çox aktualdır. Sığorta mövzusunda dünyaca məşhur şirkətlər və təşkilatlar (Munich Re, Swiss Re, PwC, AIG, World Bank, ADB) tərəfindən araşdırmaların aparılmışdır. Həmçinin İngiltərənin qədim sığorta

araşdırma mərkəzlərindən CII (Chartered Insurance Institute), Hindistanda IRDA (Insurance Regulation and Development Authority) , tədqiqatçı və alimlərdən Mustafa Abbasbəyli, Pərviz Quliyev, Xalidə Muradova, Kevin Glaser, Bart Baker, Nadeem Damani, Angela Johnson, Howard C. Kunreuther, Stacey McMorrovv kimi alimlər tərəfindən qurumlar tərəfindən araşdırılmalar aparılmışdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı sığorta bazarıdır. Buraxılış işinin predmeti sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət siyasətinin prioritetləri üzrə tənzimlənmə siyasətinin əsas istiqamətləridir. Araşdırma sığorta sahəsinin inkişaf etməyə başladığı XVII əsrdən başlayaraq, dünya təcrübəsində tətbiq edilən müxtəlif sığorta sistemləri, məhsulları haqqında aparılmışdır.

Tədqiqat metodları: Ekonometrik model, dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, yerli qanunvericiliyin araşdırılması, yerli sığorta bazarının qrafik və nəzəri əsaslarla təhlili.

Tədqiqatın informasiya bazası: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasında dərc edilmiş hesabatlar, sığorta şirkətlərinin web-saytında dərc edilmiş hesabatlar, dünya ölkələrinin sığorta qanunvericiliyi, Azərbaycan Respublikasında sığorta ilə bağlı qəbul edilmiş qanunlar, qərarlar, xarici ölkələrdə sığorta ilə bağlı dərc edilmiş məqalələr və hesabatlar

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Sığortada yeni texnologiyaların tətbiqi yeni və innovativ bir sahə olduğundan bu sahədə Azərbaycan sığorta bazarında ətraflı məlumat almaq və verilənlərin müqayisəsi mümkün olmamışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Buraxılış işində dünya ölkələrində sığorta sektoru, sığorta sektorunun tənzimlənməsi, dünya təcrübəsi ilə bağlı məlumatlar tədqiq edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin inkişafı, yerli sığorta bazarının mövcud vəziyyətinin analizi, tətbiq ediləcək yeni texnologiyaların Azərbaycan sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi üzrə prioritetləri araşdırılaraq, bu sahələrin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı təkliflər verilmişdir.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqat mövcud sığorta sahəsinin inkişafı ilə bağlı müəyyənləşdirilmiş prioritet sahələr üzrə aparılmışdır və

Azərbaycan sığorta sistemi ilə bağlı uyğunluğu araşdırılaraq, əməli nəticələr əldə edilmiş və təkliflər verilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi:

Buraxılış işi giriş, 3 fəsil, nəticə və buraxılış işinin hazırlanmasında istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Təkliflər verilmişdir. Bu işin ərsəyə gəlməsində müəyyən sayda ədəbiyyatlardan istifadə olunmuşdur ki, onların siyahısı sonda öz əksini tapmışdır.

I fəsil. İqtisadiyyatın formalaşması və inkişafında sığorta bazarının yeri və onun tənzinlənməsinin konseptual məsələləri

1.1 Sığortanın cəmiyyətdəki rolu, iqtisadi mahiyyəti vəformaları

Sığorta iqtisadi riskinin sığortalıdan müəyyən haqq, ödəniş qarşılığında sığortaçıya ötürülməsidir. İqtisadi Risk dedikdə ümumiyyətlə iqtisadi itkilərin baş vermə ehtimalı başa düşülür. Bəzi iqtisadi risklər gözləntidən fərqli nəticələr göstərə bilər. Bəs risk dedikdə nə başa düşülür, onu araşdıraraq. Çünki sığortanın mahiyyətinin əsası risk olduğu üçün bu məsələyə mütləq baxılmalıdır.

Risk dedikdə, ədəbiyyatlarda hadisələrin baş vermə ehtimalının standart paylanması kimi qeyd olunur. Misalla göstərmək lazım olduqda, Porşə və Toyota avtomobillərinin qəzalarını müqayisə etdikdə, hər iki avtomobil üçün gözlənilən təmir xərcləri müxtəlifdir. Porşenin standart paylanması Toyotaya nisbətən daha yüksəkdir və burada da əgər təmir xərcləri normal paylansa, Porşenin xərcinin Toyotanınkindən daha yüksək olma ehtimalı olacaqdır. Risklə bağlı əlavə misala baxdıqda, ev sahibi əgər evdə yanğın baş versə yüksək iqtisadi itki ilə qarşılaşma ehtimalı olacaqdır. Avtomobil qəzası olduqda iqtisadi itki də olur. Sürücü qəza baş verdikdə digər şəxslərə də zərər verirsə onda yaranan ziyanın iqtisadi riskinin artma ehtimalı daha da artır. Risklərin baş vermə səbəbləri və riski artıran bəzi təhlükələr (hazard) də vardır. Məsələn avtomobil qəzası nəticəsində avtomobil dağılırsa onda burada risk səbəbi qəzadır. Avtomobilin sürətinin yüksək olması isə qəza riskini artıran təhlükədir. Risklərin növlərinə gəldikdə isə təmiz və spekulyativ risklər vardır. Təmiz risk hadisənin baş verməsi nəticəsində itkinin olması və ya heç bir itkinin baş verməməsi ehtimalı olur. Fəlakətlərin baş verməsi səbəbi ilə baş verən zərərlər; ildırım, yanğın, tibbi xəstəliklər və s. göstərmək olar ki, bu hadisələrin baş verməsi nəticəsində şəxsə yalnız itki həl baş verə bilər. Spekulyativ riskdə isə məsələn qumar, lotoreya kimi oyunlarda olan riskləri göstərmək olar ki, burada itkinin olması, heç bir itkinin olmaması və ya gəlir qazanma ehtimalı həmişə vardır. Risk menecmentinin də vəzifəsi riskin doğru

idarəolunmasının təmin etməkdir. Risk idarəetməsinin bir hissəsi olan risk nəzarətində 3 növü var;

Riskdən qaçma (Risk avoidance) – Risk yaradacaq hadisədən uzaqlaşmaq məsələn şirkət məhsul istehsal etməkdən qaçaraq xarab məhsulun çıxması riskindən qurtula bilər. Təyyarəyə minməyərək, təyyarə qəzası riskindən yayına bilərsiniz. Bununla birlikdə, bütün risklərdən qaçmaq doğru olmaz. Məsələn təyyarə ilə səyahət etməyərək təyyarə qəzasında ölmək riskindən qaça bilərik. Amma bunu etmək məntiqə uyğundurmu? Amma uzaq məsafə üçün təyyarə əvəzinə avtomobil sürərək, avtobus və ya qatarla səyahət etmək elə də uyğun deyil. Təyyarə qəzası riski olsa da, təhlükəsizliyin təmin olunduğunu nəzərə alaraq, təyyarə uçmaq riskini qəbul edərək, onla uçmaq daha uyğun olur. Riskdən qaçmaq ən axırıncı yol kimi seçilməlidir. İtkinin baş vermə ehtimalını aşağı salınması (Loss prevention). Bunu misalla izah etmək istərdim. Motosikletçi sürücülükə bağlı kurs alır və diqqətli sürərsə qəzanın baş verməsini azalda bilər. Əgər insanlar çəkilərini idarə edə bilsələr, siqaret çəkməz və sağlam qidalanarsa ürək tutması riski düşəcəkdir. Havalimanlarında güclü nəzarətin olması terrorizm riskini aşağı salacaqdır.

İtkinin azaldılması (Loss reduction) Burada isə itkinin baş verməsindən qaçmaq mümkün olmur, lakin itkinin azaldılması üçün müəyyən tədbirlər görülə bilər. Bu hal daha çox təbii fəlakətlərlə bağlı risklərdə baş verir; zəlzələ, fırtına, tornado, sel və s. Məsələn başqa misal bina yanğın söndürmə sistemi qura bilər ki, yanğın baş verdikdə bu riskin yaratdığı itkini azaldır. Yanğın signal sistemi insanları vaxtında xəbərdar edərək yarana biləcək insan itkisini azalda bilər.

Risk idarəetməsinin önəmli məqamlarından birisi risk maliyyələşdirilməsi ilə bağlıdır. Risk maliyyələşdirilməsi ilə risklərin qarşısının alınması, risk səbəbi ilə yaranan itkilərin qarşısının alınması təmin edilir. Bəzi şirkətlərdə hətta, risk maliyyələşdirilməsi üçün xüsusi büdcə yaradılır. Risk maliyyələşdirilməsinin 3 əsas üsulu vardır;

- 1) Saxlama (retention)
- 2) Transfer

3) Sığorta

Risk maliyyələşdirilməsində istifadə olunan üsullardan birisi sığortadır. Sığorta riskin ötürülməsidir, əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi təmiz riskin sığortalıdan sığortaçıya ötürülməsidir. Sığorta “hovuz” rolunu oynayaraq, bütün qrupun bir neçəsində baş verən hadisənin iqtisadi itkisinin qarşısını almaq üçündür. Sığorta şirkəti gələcəkdə zərəri daha dəqiq proqnoz verə bildiyi böyük ədədlər qanunu ilə risk azaldır. Böyük Ədədlər qanununa görə, məsələn 10 dəfə qəpik atdıqda, qəpikdə ehtimal $\frac{1}{2}$ -dir, lakin 3 dəfə xəritə üzü düşə bilər, amma 5000 dəfə atıldıqda xəritə üzü 2500-ə yaxın olur. Sığorta şirkətləri də bu prinsipdən istifadə edir. Burdan sığortanın belə bir tərifini çıxırıq ki, sığorta sığortalının imzaladığı müqavilə ilə sığorta ödənişi əsasında riskin sığorta şirkətinə ötürülməsidir. Sığorta müqaviləsi təhlükənin səbəb olduğu iqtisadi itkidən sığortaçını qorumaqdır. Bununla da, şəxs iqtisadi rəqsini sığorta şirkətinə ötürür. Sığortada “hovuz” sığortanın əsas məsələlərindən birisidir. Sığortada “hovuz” vasitəsi ilə risklərin bölüşdürülməsi nəzərdə tutulur. “Hovuz”da sığortalılardan alınan haqlar bir fonda yığılır və bu fond əsasında baş verən sığorta hadisələrinə ödəniş edilir. Əlavə olaraq, Böyük Ədədlər qanunu əsasında gələcəkdəki itkilərlə bağlı proqnozun təyin edilməsi və bunun əsasında sığorta haqları müəyyənləşdirilir.

Sığortada yalnız təmiz risklər sığortalanır, lakin bu o demək deyil ki, bütün təmiz risklər sığortalanır. Risklər vardır ki, baş vermə tezliyi çox olsa da, zərəri az olur, məsələn avtomobil qəzaları, lakin bəzi risklərdə vardır ki, təbii fəlakət riskləri kimi baş vermə tezliyi az olsa da, verdiyi itki böyük olur.

Sığortalana bilən risk bir sıra xüsusiyyətlərə malik olmalıdır;

- 1) İtkilər təsadüfi olmalıdır.
- 2) Zərər hesablanı bilən olmalıdır.
- 3) İtki fəlakət olmamalıdır (Lakin günümüzdə bəzi sığorta şirkətləri zəlzələ kimi halları da sığortalayır, lakin burda hadisə baş verdikdə sığorta ödənişi böyük olduğu səbəbi ilə çox sığorta şirkəti bu işə maraqlı olurlar)
- 4) İtkinin ehtimalı hesablanı bilən olmalıdır.
- 5) Haqq iqtisadi olaraq uyğun olmalıdır.

6) Zərərə məruz qalma sayı çox olmalıdır.

Cədvəl 1. Yanğın riskinin sadə analizi

Tələblər	Yanğın riskinin tələbləri ödəməsi
Təsadüfilik	Bu hadisənin baş verə biləcəyi əvvəlcədən düşünülməməlidir (bəzən sığortadan pul qoparmaq üçün bilərəkdən də edənlər olur)
İtkinin hesablanma bilinən olması	Yanğın nəticəsində evən dəyən zərərin məbləğini müəyyənləşdirmək olur.
Fəlakət olmamalıdır	Kütləvi yanğın hadisələri nadirən baş verən hadisələrdir (London, 1666)
İtki ehtimalının hesablanması	Statistik göstəricilər əsasında yanğın ehtimalını hesablanması mümkündür. (il ərzində baş verən yanğın hadisələri)
Haqqın iqtisadi cəhətcə səmərəli olması	Sığorta haqqı risklərə görə müəyyənləşdirilir, yüksək riskli olanla aşağı risk olanın sığorta haqqı eyni olmur, həmçinin ən az 100-200 dəfə aşağı olmalıdır ki, müştəri alsın sığorta məhsulunu
Sayın çoxluğu	Hər bir evdə yanğın riskinin baş verə bilmə ehtimalının olması sayın çoxluğunu artırır.

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb

Sığortanın mahiyyəti ilə bağlı bir sıra fikirlər vardır ki, bunları təhlil edək. Sığorta satıldığında, sığortaçıların mənfi seçim (adverse selection) problemi – Sığorta şirkətləri sığortanı satdıqda adverse selection problemini də nəzərə almalıdır. Mənfi seçim, anderrayter (risk dəyərləndirici şəxs) tərəfindən nəzarət olmadıqda, standart qiymətlərdə sığorta məhsulunun böyük hissəsini yüksək qəza ehtimalı olan şəxslərin almasıdır ki, bununla da şirkətə zərər vurma ehtimalı çox olur. Bunun

misalla izahına baxdıqda, avtomobil sığortası üçün müştəri müraciət edir. İlk baxışda bu sürücünün qəza ehtimalı yüksək olan sürücü olub-olmaması ehtimalı bizim üçün 0.5 olur. Qəza ehtimalı yüksək olan sürücü üçün sığorta haqqı 600 manat, az olan üçün isə 300 manat qəbul edilir və burada sığorta haqqı ortalama olaraq $0.5 \cdot 600 + 0.5 \cdot 300 = 450$. Qiymət 450 olduğunda qəza ehtimalı az olan insanlar 450 manatı qəbul etmirlər və burada 600 manata nisbətən 450 manat sərfəli olduğu üçün qəza ehtimalı yüksək olan şəxs sığortanı qəbul edir. Bu halda şirkətin sığortasını yalnız yüksək qəza ehtimalı olan şəxslər alır və bu da şirkət üçün zərərin artmasına gətirib çıxarda bilər. Sığortada bu halın qarşılanmaması üçün sığorta şirkətinin aktuariləri ehtimal səviyyələrinə uyğun sığorta ödənişləri qəbul etməlidir ki, sığorta şirkəti üçün zərər olmasın, yəni gözlənilən itki gözləntini aşmasın.

Sığorta ilə qumarın fərqi – Qumar spekulyativ risk yaradır, sığorta isə təmiz riskləri sığortalayır. Məsələn at yarışına 500 manat pul qoyulsa, burada gəlir götürmə məqsədi vardır, bu da spekulyativ risk yaranır, lakin yanğın sığortasında əvvəlcədən də yanğın riski olur, sığortanın müqaviləsinin imzalanması ilə yeni bir risk yaranmır. Digər fərq isə qumar sosial cəhətcə əlverişsizdir, qalibin qazancı itirənlərin hesabına olur. Əksinə sığorta sosial olaraq daha əlverişlidir, çünki nə sığortaçı nə də sığortalının qazananın qazancı itirənin itkisinin olduğu hala çatmır. Həm sığortalının həm də sığortaçının zərərlərin qarşılanmasında istəyi var. Bundan əlavə qumarda itiriləndə əvvəlki maliyyə vəziyyəti geri gəlmir. Sığorta müqaviləsində isə zərərin iqtisadi tərəfləri qarşılanır.

Digər tərəfdən sığortanın iqtisadi mahiyyətinə nəzər saldıqda, insanların gəlirlərinin qorunmasında, maliyyə sabitliklərinin saxlanılmasında qorunur. İnsanlar yığım və istehlak xərcləri edə bilirlər, sığorta olduğu halda insanların xərcləri az çıxdığı üçün daha çox yığım etmə imkanları ola bilər, lakin sığorta olmadığı təqdirdə qəza baş verdikdə onların illər ərzində etdikləri yığımının böyük qismini itirmə ehtimalı yüksək olur. Bu da insanların yığımlarını istədikləri sahələrə yönəltmələrində problem yaradır. Əgər bu istehsal obyektidirsə, firmanın hadisə baş verdikdə sürətlə əvvəlki iqtisadi vəziyyətinə gətirməsinə kömək edir.

İstehsalını yenidən əvvəlki vəziyyətinə gətirməyə bilməyən firma isə itirilmiş istehsalçı olur.

Sığorta ödənişlərindən əldə edilən haqlar böyük fond yaratdığından, bəzi sığorta şirkətləri bu fondları müəyyən sahələrə investisiya edərək iqtisadiyyatın güclənməsinə şərait də yarada bilirlər. Bəzi sığorta növləri vardır ki, həyat sığortası və s. insanlara pullarını investisiya və yığım məqsədli sığorta şirkətlərinə ötürməsinə təşviq edir. Sığorta bir növ insanların büdcəsini qoruyan və onların artımını təşkil edən vasitəyə çevrilir.

Sığortanın başqa bir tərəfinə gəldikdə kredit satan banklar, bank olmayan kredit təşkilat üçün sığortanın önəmli rolu vardır. İpoteka borcu verənlər ev almazdan əvvəl və ya inşa etməzdən əvvəl sığorta şəhadətnaməsi tələb edir. Buna görə də, işin davam etməsi üçün lazım olan pulu almaq üçün sığortadan yararlanı bilərik. Xarici təcrübədə Sığorta olmadan, banklara biznes modeli ilə müraciət etdikdə lazım olan pul verilmir və bu pul olmadıqda biznesimiz inkişaf edə bilmir. Həmçinin kredit alan şəxs öldükdə onun kredit ödənişləri ailəsinə ötürülür, şəxsin ölümü ailənin kredit ödənişlərini etməsində çətinlik yarada bilər, lakin şəxs sığortaladıqda, kredit ödənişi sığorta şirkətinə ötürülür. Hətta bəzi şirkətlər kreditlə bağlı sığortası olanlara kreditin ödənişlərində güzəşt edilir.

Sığorta insana müəyyən sahələrdə güvən verir, bu da sabitliyin yaradılması üçün müsbət göstəricidir. Şəxs biznes fərsəti əldə etdikdə, sığorta sayəsində yeni fərsətə girişə bilər, çünki risk burada sığortalanıbdı, lakin sığorta şirkətləri də biznes fərsətlərini sığortaladıqda, analiz etdikdən sonra qərar verirlər. Sığorta biznes imkanlarına investisiya edilməsinə şərait yaradır.

Dünya İqtisadiyyatında sığortanın yeri; Sığortanın yayılması və GDP-nin böyüməsi arasında əlaqəni araşdırdıqda da bunlar arasında əlaqəni görürük. Bunla bağlı data mənbələrdən istifadə olunaraq, ekonometrik model hazırlanmışdır. Bunun üçün sığortanın yayılması ilə (Həyat+qeyri həyat üzrə) iqtisadi böyümə arasındakı əlaqə müxtəlif ölkələr arasından, müxtəlif illər üzrə analiz edilmişdir. Sığorta fəaliyyəti sığorta haqları, yayılma və sıxlığa görə araşdırılmışdır. Ümumiyyətlə 2016-cı ildə Dünya ÜDM-sinin 6.23%-i (Swiss Re report) sığortaya

ayrılmışdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığortanın bu rəqəm 8-11%-ə qədər qalxdığı halda, inkişaf etməkdə olan 2-4% ə qədər dəyişir. Reportda həmçinin Sığorta, maliyyə bazarları, banklar kimi qurumların zəif inkişaf etməsi, ölkədəki iqtisadi fəaliyyətlərə də təsir göstərir, sığorta ona görə iqtisadiyyatın uzunmüddətli davamlılığın qorunmasına təsir göstərir.

Cədvəl 2: ÜDM və Sığorta arasındakı münasibətlər

Verilənlər	İnkişaf etmiş ölkələr			İnkişaf etməkdə olan ölkələr		
Həyat sığortası	0.7	0.28	0.1	0.19	0.41	0.01
Qeyri-həyat sığorta	0.02	0.01	0.05	0.43	0.13	0.01
Ticarət sərbəstliyi	0.124	0.08	0.09	0.04	0.03	0.05
Bank sisteminin inkişafı	-0.04	-0.04	-0.04	-0.13	-0.11	-0.04
Səhm bazarının inkişafı	0.35	0.021	0.02	0.04	0.03	0.02
İnvestisiyalar	-0.22	0.05	0.05	0.66	0.54	0.02
Məşğulluq	0.17	-0.22	-0.23	0.83	0.98	0.02
R ²	0.65	0.64	0.67	0.56	0.59	0.02
F-statistics	2.84	2.53	2.7	6.65	6.67	1.72
Prob	0	0	0	0	0	0

Mənbə: Swiss Re Report

$$\text{ÜDMit} = a + 2 \text{HSit} + 3 \text{QHSit} + 4 \text{TAit} + 5 \text{BIit} + 6 \text{SBIit} + 7 \text{INVit} + 8 \text{Mit}$$

İlk əvvəl onu qeyd edək ki, penetration sığortanın nə qədər yayıldığını, density isə yayılma sıxlığını göstərir. Net written premiums isə sığorta şirkəti tərəfindən müəyyən zaman ərzində (adətən 1 il olur) toplanmış sığorta haqlarının cəmidir, lakin burada digər şirkətlərə ötürülən təkrarsığorta haqları ilə digər sığorta şirkətlərindən gələn təkrarsığorta haqların fərqi də hesablanır. Cədvəldə də göründüyü kimi aşağı p göstəricisi model göstəricilərinin təsirinin olduğunu göstərir. R kvadratının da yüksək olması hər bir göstəricinin təsirinin olduğunu göstərir. Adambaşına düşən Ümumi Daxili Məhsulun inkişaf etdiyi ölkələrdə

göstəricilərin yüksək olması sığorta xərclərinin artmasına gətirib çıxardır. Sığorta Maliyyə sisteminin bir parçası olan sığorta resurslarının toplanması kimi əsas funksiyanı yerinə yetirir. Sığortanın inkişafı maliyyə sisteminin də inkişafına, sığortanın əhalinin bütün təbəqələri üçün əlçatan olması ölkənin rifahının yüksəlməsinə (bu mikrosığorta ilə edilir, sonrakı hissələrdə analiz ediləcək) təsir edir. Sığortanın rolu təkcə maliyyə sisteminin inkişafına gətirib çıxartmır, insanların sosial səviyyəsinin, iqtisadi sistemin də inkişafına da gətirib çıxardır ki, modeldə də görmək mümkündür.

Sığortanın mahiyyəti ilə bağlı bir praktiki misal göstərmək istərdik. ABŞ-da Texasda “Qərbi Gübrə” şirkətində partlayış baş vermişdi. Partlayış nəticəsində ətrafdakı məktəb, xəstəxanlar da daxil olmaqla bir sıra binalara 100 milyon dollar dəyərində zərər dəymişdi. Şirkətin isə öhdəlik təminatı 1 milyon dollar idi. Şəhərdə “Qərbi Gübrə”yə müxtəlif məhkəmələr elan edildi və bu dəqiqdir ki, məhkəmə sayəsində “Qərbi Gübrə” şirkəti, demək olar ki, bütün hər şeyini itirdi. Bunun səbəbi isə şirkətin sığortasının olmaması idi. Əgər şirkətin sığortası olsaydı onda partlayışdan sonra yaranan krizdə sığorta şirkətin ayağa qalxmasına kömək edə bilərdi. Daha çox ailə şirkətlərində ailənin istehsalat həyata keçirdiyi əmlakın yanması həmin ailənin istehsalat fəaliyyətinin dayanmasına belə səbəb olur. Sığortanın formaları. Sığorta məhsulları həyat və qeyri-həyat olmaqla iki hissəyə bölünür. İnsanlar yaşadıqca, itirməkdən qorxduğu sahib olduqlarını zəmanət altına almaq istəkləri sığorta sisteminin hələ də varolmasının əsas səbəblərindəndir. Bu itki çox vaxt maddi məsələlərlə əlaqəli olduğu halda, bəzən də xəstələnmə, yaralanma hətta ölüm kimi səbəblərlə əlaqəli ola bilər. Həyat sığortası, anadangəlmədən etibarən, ölüm riskini daşıyan və bunu başa düşən insanın öldüyü halda, məsuliyyətində olan insanların müəyyən edilmiş vaxta qədər həyatını davam etdirməsini təminat altına alan sığorta növüdür. Həyat sığortası ödənişləri uzun müddət üçün nəzərdə tutulduğundan, bu sığorta növü üçün ödənişlərin miqdarı da böyük olur. Qısacası, həyat sığortası ölüm riski nəticəsində meydana çıxan iqtisadi itkini təminat altına almaqla, həmçinin uzun müddətli fond yaratmağa malik sığortadır. Həyat sığortasının digər sığorta növlərindən ayıran ən böyük

xüsusiyyəti də elə, müddətli sığortalar istisna olmaqla, sığortanın əsas sığortaladığı riskin, yəni ölümün mütləq şəkildə baş verəcəyidir. Lakin ölümün baş verəcəyi bilinmir, bu da sığortanın təsadüfilik qanununa zidd deyil. İntihar kimi hallarda isə, yalnız sığorta müqaviləsi imzalandığı haldan bir müddət keçdikdən sonra baş verən intihar hadisələrinə görə ödəniş edilir, praktikada bu müddət 3 ildir. Həyat sığortasının növləri;

1 – Ölüm halına görə həyat sığortası

1.1 Tam həyat sığortası – Sığortalıya bütün həyatı ərzində baş verən ölüm halına görə ailəsinə təminat verilir. Şəxsin nə vaxt ölməyindən asılı olmayaraq, sığorta ödənişi edilməlidir.

1.2 Limitli həyat sığortası. Sığorta müqaviləsində müəyyənləşdirilən müddət ərzində baş verən ölüm hadisəsinə görə şəxsin yaxınlarına sığorta ödənişi edilir. Adətən 67-70 yaşa qədər təminat təmin edilir.

2- Yaşam sığortası

2.1 Kapital Həyat sığortası – Sığortalının müqavilədə qeyd edilən müddət ərzində yaşadığı halda, sığortaçının sığorta ödənişi etmədiyi sığorta növüdür. Kapital Həyat Sığortasında sığorta ödənişi birdəfəlik edilir.

2.2 Annuitet sığorta – Annuitet sığorta sığortalıya müəyyən vaxt ərzində və ya həyatı boyunca davamlı gəlirin ödəndiyi haldır.

3 - Kredit həyat sığortası – Şəxsin ölümü baş verdiyi təqdirdə, əgər krediti varsa, ödənişin məsuliyyəti altında olan insanlara ötürülməsi əvəzinə, sığortaçıya ötürülməsidir.

4 - Sağalmaz xəstəliklərdən sığorta – HIV, QİÇS kimi sağalmaz xəstəliklərə qarşı sığorta

5 - Qarışıq Həyat Sığortası – Həm yaşama ehtimalına qarşı həyat sığortası həm də ölüm ehtimalı halında ödənişin edildiyi sığorta növüdür. Qarışıq həyat sığortasında sığorta müqaviləsində qeyd edilən tarixdən əvvəl sığortalının ölməsi halında müqavilədə qeyd edilən məbləğ şəxsin yaxınlarına ödənilir. Eyni vaxtda sığortalının müəyyən zamanda sağ qaldığı halda yenə sığortaçı sığortalıya müəyyənləşdirilmiş məbləğ ödəyir.

6 - İş mühitində baş verən bədbəxt hadisəyə görə baş verən ölüm və ya əmək qabiliyyətinin itirilməsi halına görə sığorta növü.

7 - Təhsil sığortası. Övladları təhsil alan ailələrdə ailə başçılarının ölməsi və ya əmək qabiliyyətini itirməsi nəticəsində övladlarının təhsilini davam etdirəcək ödənişinin sığorta şirkəti tərəfindən ödənildiyi sığorta növüdür.

8 - Şəxsi pensiya fondları – Sığortalının sığorta şirkətlərinə davamlı ödənişlər edərək pensiyasını daha yaxşı keçirməsini təmin edir. Bəzi dövlətlərdə şəxsi pensiya fondlarına yatırım edən şəxslərdən vergi tutulmur.

Qeyri-həyat sığorta növləri.

1 – Sağlamlıq sığortası – Sağlamlığın pozulması nəticəsində meydana gələn xəstəlik riskinə qarşı sığortadır. Sığorta ödənişi isə xəstəliyin müalicəsi üçün çəkilən xərclərdir.

1.1 Məcburi sağlamlıq sığortası – Ölkədə sağlamlıq təminatı üzrə yeganə seçimin Özəl Sağlamlıq Sığortası olduğu ölkədir. İsveçrə, Hollandiya kimi ölkələrdə istifadə edilir. Bu sığorta növündə premiyalar şəxsi göstəricilərə görə yox, ümumi və coğrafi xüsusiyyətlərə görə edilir və minimum təminat paketi olur.

1.2 Tamamlayıcı (Complementary) Sağlamlıq sığortası – Dövlət tərəfindən təqdim olunan xidmətlərin, dövlət tərəfindən ödənilməyən hissələrini qarşılayan sığorta növüdür. (Fransa)

1.3 Dəstək (Supplementary) sağlamlıq sığortası – Dövlət tərəfindən qarşılanmayan əlavə xidmətləri təminat altına alan sığorta növüdür

1.4 Özəl Sağlamlıq sığortası – sığorta şirkətinin razılaşdığı xəstəxanalarda xəstəlik baş verdiyi halda zərərin qarşılandığı sığorta məhsuludur.

2 Mühəndislik sığortası

İnşaat sığortası, İş cihazlarının sığortası, Elektronik cihazların sığortası

Qurğuların sığortası

3 Nəqliyyat sığortası; Yüklərin daşınması sığortası, Nəqliyyat vasitələrinin sığortası (Avtomobil, Dəmiryol, Hava və Dəniz), Daşıyıcının Maliyyə məsuliyyət sığortası, Sərnişin sığortası, Təmirçilərin məsuliyyət sığortası

4 Məsuliyyət sığortası – peşə məsuliyyət sığortası, işəgötürənin məsuliyyət sığortası, nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin məsuliyyət sığortası, menecment məsuliyyət sığortası, ətraf mühitin məsuliyyət sığortası.

5. Əmlak sığortası mülkünüzlə baş verəcək hadisələrdən sığortalayır.

6. Xəsarətə görə isə fərdi qəza sığortasından istifadə olunur.

7. Kənd təsərrüfatı sığortası – Bitçilik və heyvandarlıqla məşğul olanların quraqlıq, dolu və s. risklərinə qarşı sığortasıdır. (Kırkbeşoğlu.E., 2015)

Yuxarıda qeyd edilənlərdən əlavə kibercinayətkarlıq sığortası, ev heyvanları, ev heyvanlarının məsuliyyəti sığortası, aptek sığortası, bədən üzvlərinin sığortası (göz, dil və s.) kimi sığorta məhsulları da vardır.

Sığortalar icbari və könüllü olmaqla, iki yerə bölünür. İcbari sığorta qanunvericilikdə müəyyənləşdirilmiş fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün edilməsi mütləq olan sığorta növləridir. Məsələn avtomobil nəqliyyat vasitələrini idarə etmək istəyənlər Avtonəqliyyat Vasitələrinin icbari mülki məsuliyyət sığortasını almalıdır. İcbari sığorta məhsulları daha çox şəxsin ətrafa vurduğu zərərlərlə bağlı olduğu halda, könüllü isə şəxsin özü ilə bağlı sığorta olan risklərə görə etdiyi ödənişlərdir. Misal üçün qəza baş verdiyi halda, avtonəqliyyat vasitələrinin icbari mülki məsuliyyət sığortasına görə şəxsin avtomobilinin yox, qarşı tərəfə tərəfə dəyən ziyan ödənilir. Avtomobil könüllü sığortasında isə öz avtomobilinə dəyən ziyana görə ödəniş edilir. Könüllü sığorta və icbari sığortanın ən mühüm fərqi könüllü sığortada sığorta haqlarının, öhdəliklərinin müəyyənləşdirilməsi sığorta şirkətlərinin özləri tərəfindən aparılsa da, icbari sığortada sığorta haqları qoyulmuş tariflər əsasında tətbiq edilir və ödənişlər də eyni ilə icbari sığortanın tənzimlənməsini aparan qurum tərəfindən müəyyənləşdirilir. İcbari sığorta ilə bağlı ən mühüm məsələlərdən birisi sığorta növündən yayınmanın qarşısını almaqdır. Könüllü sığorta isə şəxsin istəyi ilə olduğundan bu sığorta növündə yayınma olmur.

1.2 Sığorta sisteminin formalaşmasının mərhələləri və əsas istiqamətləri.

Sığorta sisteminin formalaşmasının mərhələləri.

Azərbaycan Respublikasının Sığorta fəaliyyəti haqqında qanunun 5-ci maddəsində qeyd olunduğu kimi Sığorta sistemi - sığorta bazarının peşəkar iştirakçıları və maliyyə bazarlarına nəzarət edən orqandan ibarətdir. Sığorta sisteminin peşəkar iştirakçıları isə sığorta, təkrarsığorta şirkətləri, agentlər, brokerlər, auditorlar və bu sahədə fəaliyyət göstərən ekspertlərdən ibarətdir. Sığorta sisteminin formalaşması üçün bu peşəkar iştirakçıların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, bir-birləri arasındakı əlaqələrin gücləndirilməsi və sığorta sisteminin inkişafına təsir edən faktorlar araşdırılaraq, formalaşması üçün istiqamətlər qeyd olunacaqdır. İlk öncə sığorta sistemində sığorta şirkətlərinin inkişafına təsir edən bir sıra faktorları araşdıraraq. Şəhərlərin urbanizasiyalaşması, gəlirlər və insanların təhsil səviyyəsi, sığorta haqqında məlumatlı olması, sığorta şirkətlərinə olan güvəni, satış kanallarının effektivliyi və s. kimi effektlər sığorta sektorunun inkişafına təsir göstərir.

Cədvəl 3. Gəlir, Urbanizasiya və təhsil səviyyəsi ilə bağlı qurulan ekonometrik model.

Sığorta məhsullarına olan tələb	Əmsal	Z
Adambaşına düşən GDP	0.0001057	8.68
Təhsil səviyyəsi	0.0056185	1.09
Urbanizasiya səviyyəsi	0.0053613	0.28
GINI əmsalı	-0.035685	-4.03
Konstant	3.253207	2.71
Ölkələrin sayı; 110	$R^{20.5964}$	

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb

Məsələn insanların sığorta haqqında maariflilik səviyyəsi həyat sığortasının satışlarına təsir göstərir. İnsanların gəlirləri də sığorta məhsullarına olan tələbin formalaşmasına təsir göstərir. Avropa və ABŞ-da sığorta məhsullarının satışı yüksək olduğu halda, Afrika, Asiya kimi ölkələrdə mikrosığorta məhsullarının satışı yüksək olur. İnsanların kənd və ya şəhər şəraitində yaşayışı da sığorta

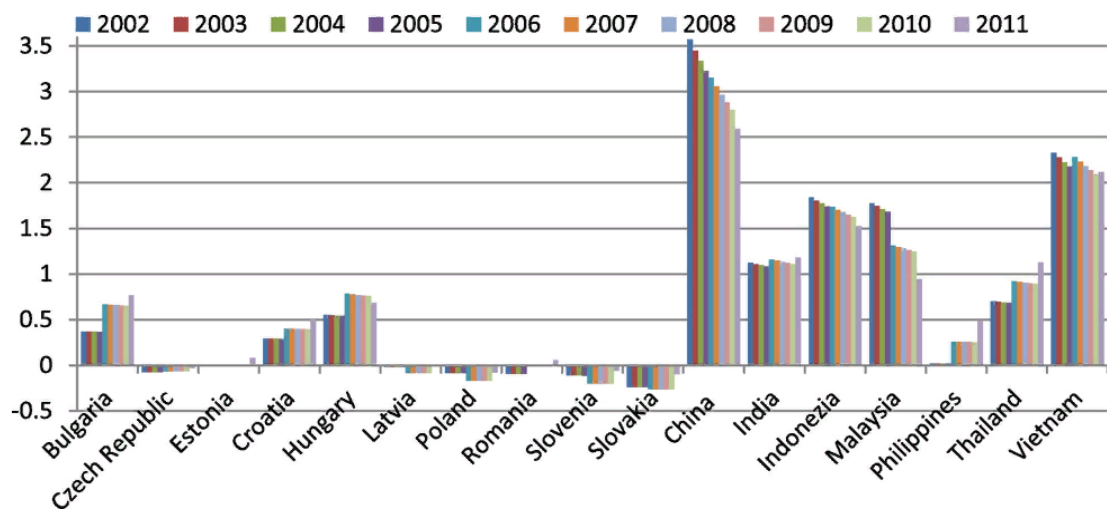
satışına təsir edir. Sığorta məhsulları şəhərlərdə daha çox satıldığı halda, kənd bölgələrində sığorta məhsullarının satışı daha aşağı səviyyədə olur. Əlbəttə ki bu nəticələrin özü də dünyadakı ölkələrdən-ölkəyə görə dəyişir. Burada təhlil, Asiya və Afrikada yerləşən 110 ölkə arasından aparılmışdır və təsirini görə bilirik. Urbanizasiyanın sığortaya təsiri müsbətdir, insanların şəhərə köçməsi onların sığorta məhsullarına olan tələbini artırılmasına yönəldir. İnkişaf edən ölkələrdə Urbanizasiyanın sığortaya təsiri ilə bağlı 2013-cü ildə the SwissRe tərəfindən araşdırılma aparılmışdı. Urbanizasiya prosesi Asiyaya inkişaf etməkdə olan ölkələrindəki səviyyəsi Avropanın inkişaf etmiş və inkişafda olan ölkələrinə nisbətən yuxarı səviyyədədir.

Sığorta şəhər ərazisində yaxşı inkişaf edir, çünki satış kanallarında önəmli rola malik agentlər, brokerlər şəhərlərdə daha çox fəaliyyət göstərir və insanların sığorta məhsullarına olan tələbi şəhərdə daha çox olur, şəhər bölgəsində maliyyə xidmətlərinin inkişafı da rayon və kənd bölgələrinə nisbətən yaxşı inkişaf etmiş olur. Aşağıdakı qrafikdə göründüyü kimi inkişaf etmiş ölkələrdə şəhər əhalisinin payı yüksək olduğu üçün buraların artım faizi aşağıdır, lakin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə urbanizasiyanın inkişaf tempi yüksəkdir.

Şəkil 1. Avropa və Asiya ölkələrində urbanizasiyanın inkişaf tempi

Figure 1 of 1

Figure 1. The growth of the urbanisation rate in emerging Europe and emerging Asia.

Mənbə: <https://www.researchgate.net>

Gəlir bərabərsizliyinin sığorta sektoruna inkişafına göstərdiyi təsir alıcılıq qabiliyyətində özünü göstərir. Əhalinin böyük qisminə ümumi gəlirin kiçik hissəsi çatdıqda, sığorta məhsullarına olan tələbdə düşümlər olur, çünki aşağı gəlirli insanlar üçün sığorta məhsulları əlçatan olmur. Bunun qarşısının alınması aşağı gəlirli insanların da sığorta məhsullarından istifadə etməsinə şəraitin yaradılması üçün mikrosığortadan istifadə olunur. Bəzi dövlərdə aşağı gəlirli insanların sığorta məhsullarından istifadə etməsi üçün mikrosığortadan istifadə olunur. Mikro sığorta aşağı sığorta haqqları ilə sığorta məhsullarını aşağı gəlirli insanlar üçün daha əlçatan edir. Əlbəttə ki sığorta məhsullarının aşağı haqlarının aşağı olması sığorta ödənişlərini də aşağı edir, lakin həmin insanlar üçün adətən sığorta haqları kifayət edir. Mikrosığortanın gəlir qazanma prinsipi aşağı qiymətlə daha çox insana satış etməkdir. Bu da sığorta şirkətlərinin müştəri portfoliolarının artmasına gətirib çıxardır. Mikrosığortada “claim”lər elə də çox araşdırılmır, çünki mikrosığortada sığorta ödənişləri aşağı olduğu üçün çox vaxt araşdırılmır. Ümumiyyətlə dünya əhalisinin 60%-inin gəliri (4 milyard insan) 8 USD-dən aşağıdır. Gündəlik qazancı 2 USD-dən aşağı olan insanlar isə 2.4 milyard nəfərə yaxındır. Bu səbəb mikrosığortanın önəmli bir sığorta növü olduğunu göstərir. Mikrosığortanın tətbiqi bir yandan da yığımın artmasına, əlavə xərclənmələrin azalmasına, insanların həyat səviyyəsinin daha da artmasına köməklik göstərir. Məsələn şəxs kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçısıdır və kənd təsərrüfatı mikro sığortası vasitəsi ilə öz əkin sahəsini sığortaladır. Əlbəttə ki sığorta haqqı hektar başına 5-10\$-a yaxın olur ki, bu da sahibkarın işinə yarayır. Sığorta ödənişi isə hektar başına 300-400 \$-a yaxın olur və sığortalı müəyyən qədər zərərlərinin qarşısını ala bilər. Mikrosığorta belə sığortaçılar üçün də gəlirlidir, çünki iqtisadiyyatda ziyana uğrayan istehsalçı itirilmiş istehsalçı olur ki, bu da arzuolunmaz haldır. Mikrosığorta aşağı gəliri əhalinin yüksək olduğu Hindistan, Filippin, Malayziya, İndoneziya, Afrika və LA ölkələrinin əksəriyyətində tətbiq olunur. Ən çox yayıldığı ölkə Filippin və Şri-Lankadır. Əhalinin 50%-indən çoxu Mikrosığorta məhsullarından istifadə edir. Həmçinin formal sığorta ilə nisbətdə sığortanın alışıının asan və qısa olması daha

da əlçatan edir. Mikrosığorta üzrə ən çox satılan məhsulları Həyat, Tibbi, Funeral (Dəfn), Kənd Təsərrüfatı, Fərdi Qəza sığortaları və s. təşkil edir.

Cədvəl 4.Bəzi ölkələrdə mikrosığorta məhsulları

Ölkə	Məhsulun adı	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Azadolma
Filippin	StudentCare	0.42 USD (illik)	ölüm nəticəsində 382 USD, Xəstəxana xərcləri 45.84 USD,	
İndoneziya	Kredit Həyat	1.75 USD (illik)	Ölüm halına görə 2000\$ ödəniş	müqavilədən sonrakı 6 ay ərzində intihar, müharibə
Nepal	Heyvandarlıq	16-24 USD (illik)	heyvanın bazar qiymətinə görə ödəniş	itməsi və ya oğurlanması, hadisənin qeydiyyat yerindən 5 km uzaqda baş verməsi, heyvanın sənədinin itməsi
Braziliya	Funeral (Dəfn)	5.23 USD (hər ailəyə (aylıq))	dəfn xərclərinin qarşılanması 1163.2 USD	
Hindistan	Həyat	5.54 USD illik	Təbii ölüm olduğunda (304 USD) - 60 yaşından əvvəl, Ölümlə nəticələnən qəza (760 USD), Tam əlillik (760 USD), Qismən əlillik (380 USD)	İntihar
Malayzia	Fərdi qəza motosiklet	Fərdi Qəza (5 USD) Motosiklet (33 USD)	motosikletin bazar qiyməti, ölüm (qəza) (1660 USD), tam əlillik (permanent) (1660 USD) itki (160 USD)	Təhlükəli sürüş, intihar, özünəqəsd, müharibə, terror

Mənbə: Regulations for the Provision of Health Microinsurance (MicroHealth) Products and Services

Mikrosığorta məhsullarında satış strategiyasını seçmək önəmlidir. Mikrosığortadada əsas satış kanalları telefon vasitəsi ilə satış, marketdə, satış məntəqələrində satış, banklarda, insanların toplaşdığı toplu yerlərdə satış və sığorta agent və brokerləri vasitəsi ilə satışı baş verir. Mikrosığorta məhsullarının əsas satış tipi aşağı qiymətə yüksək satış sayı olduğundan burada xərclərin idarəedilməsi önəm daşıyır. Həmçinin mikrosığorta məhsullarının sığorta haqqı əhalinin aşağı gəlirli əhalisinin gəlirinə uyğun olmalıdır. Mikrosığorta məhsullarının satışı zamanı outsourcingdən istifadə edilməsi də xərcləri daha da sala bilər (banklar, pos-terminallar və s.vasitəsi ilə satış.). Mikrosığortanın tətbiq edildiyi ölkələr GINI əmsalının düşük, təhsil səviyyələrinin aşağı olması ilə seçilir. Mikrosığortanın tətbiq edildiyi ölkələr GINI əmsalının düşük, təhsil səviyyələrinin aşağı olması ilə seçilir.

Sığortada innovasiyanın tətbiqi –Sığorta sahəsində tətbiq edilən innovasiyalar sığorta sisteminin inkişafına, müştəri məmnuniyyətinin artmasına təsir göstərir. İnnovasiya dedikdə hər hansısa problemlərin həll edilməsi ilə bağlı çıxış yoludur. İnnovasiya xidmət, məhsul şəklində olur və ən əsası innovasiya yenilikçi və inkişafetdirici xüsusiyyətləri daşmasıdır. Dünyada innovasiyaların inkişaf etməsi üçün müxtəlif qruplar, mərkəzlər fəaliyyət göstərir və maliyyə bazarlarında da önəmli rola malik, müştərilərin qarşılaşdığı problemlərə yönəlik innovativ həllər sığorta sisteminin inkişafında rol oynayır. İnnovativ məhsullarla şirkətin rəqiblərinin qiymət və ya performans səviyyəsində rəqabət edə biləcəyini yeni xidmət və ya məhsul təqdim etməsi şirkətin üstünlük qazamasına və ən son nəticədə sığorta bazarlarında xidmət keyfiyyətinin artmasına və bazarda rəqabətin yüksəlməsinə gətirib çıxardır. Sığorta bazarlarında tətbiq edilən bir sıra innovasiyalar;

Dronlar- Sığorta hadisələri zamanı zərər dəyərləndirmə (claim management) müştərilərin məmnunluğu və güvənci baxımından önəmli məqam daşıyır və sığorta hadisələrinin dəqiq dəyərləndirilməsi həm müştəri, həm də şirkət üçün mənfəət qazandırır. Yanğınlar, sel hadisələri zamanı sığorta ekspertinin bütün bölgələri tam araşdırmaq imkanına sahib ola bilmirlər, buna görə də zərərin əhatəsinin

dəyərləndirilməsi üçün drondən istifadə olunur. Dronlardan istifadə həmçinin zərərlərin daha sürətlə müəyyənləşdirilməsinə gətirib çıxardır ki, bu da müştəri məmnuniyyəti baxımından önəmli məqam daşıyır. Həmçinin dronlardan bəzi sığorta şirkətlər sığorta haqqının müəyyənləşdirilməsi üçün risk analizinin aparılmasında, bölgə ilə bağlı dataların toplanılmasında istifadə edir. Sığorta Məlumat İnstitutunun açıqlamalarına görə, hər il Amerikada 32 milyard ABŞ dolları dəyərində zərər araşdırılması prosesi zamanı fırıldaqqlar edilir. Sığorta şirkətlərinin dron tətbiq etməsi fırıldaqqlılığın qarşısının alınmasında da böyük rol oynaya bilər.

Müvəqqəti sığorta – Sığorta müqavilələrinin normalda müddəti 1 illik olur, bəzən nadir hallarda bir aylıq sığorta ödənişləri də olur, lakin İngiltərədə “Cuvva” adlı şirkət avtomobilini az-az istifadə edən müştərilərinə yönəlik müvəqqəti avtomobil sığortası məhsulunu hazırlamışdır. Bu məhsul vasitəsi ilə avtomobil müştərinin seçiminə bağlı olaraq 1 saatlıq, 1 günlük, 1 həftəliyə qədər sığortalamaq olur. Sığortanı əldə etmək isə telefonda bir neçə dəqiqəlik əməliyyatları etməklə əldə etmək olur.

Sığortada telematik (telematic box) - Sığortanın ən mübahisəli məsələlərindən olmuş, zərərlərin tənzimlənməsi, zərər baş verərsə bu məsələnin qiymətləndirilməsi. Çünki burada zərərin ölçülməsi prosesi düzgün şəkildə aparılması müştəri məmnuniyyətinin artmasına, sığorta şirkətinə inamın artmasına təsir göstərir. Bunla bağlı telematik tətbiq edilir. Telematik avtomobilə telematik qutusunun yerləşdirildiyi avtomobil sığortasıdır. Bu qurğu vasitəsilə avtomobilə aid olan məlumatlar toplanır. Əlbəttə ki, sığorta sirri qanunlarına görə burdakı məlumatlar sığortaçı və sığortalı arasında qalır. Telematikin tətbiq edilməsi xərclərin düşürülməsinə də təsir göstərir. Sürücünün təhlükəsiz sürücü olması onun sığorta haqqlarının düşməsinə təsir göstərir. Telematik cihazı təklif edir:

- 1) GPS sistemi - Yol şəraiti, sürücünün hansı istiqamətlərə getdiyi
- 2) Hərəkət sensoru – Qəza və digər bədbəxt hadisələr zamanı məlumat
- 3) SIM card – məlumatların nömrə vasitəsilə göndərilməsi
- 4) Program təminatı – məlumatlara nəzarət, onların ötürülməsi və analizi

Ümumilikdə sığorta şirkətlərinin 3 növü vardır;

- 1) Dövlət
- 2) Kommersiya
- 3) Mutual (Müştərək, qarşılıqlı) sığorta

Qarşılıqlı sığorta sığorta qorumasının bir formasıdır. Müştərək sığorta şirkətinin yaradıcıları da elə “sığortaçı”lar təşkil edir. Müştərək sığorta şəxslərin və ya hüquqi şəxslərin qarşılıqlı razılaşmasına əsaslanır və sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman bu fondan iştirakçılara ödəniş edilir. Qarşılıqlı sığortada hər bir sığortaçı elə sığorta şirkətinin üzvü olur. Burada şirkətin idarəedici heyəti elə sığortaçıları olduğu üçün sığortaçıların istəyinə görə idarə olunur şirkət. Qarşılıqlı sığortanın da burada ortaya çıxan ən böyük xüsusiyyəti gəlir məqsədi güdməməsi olmasıdır.

Müştərək sığortanın əsas prinsipləri; Müştərəklilik prinsipi. Sığorta xidməti hər üzvə görə xərc qiymətinə görədir. Zərər olmadıqda, standart tariflərə tətbiq edilən endirimlər olur. Bu prinsipə görə vasitəçilər müştərək sığortada iştirak etməlirlər. Sığortalılar elə sığortaçıdırlardır.

Qeyri-kommersiya prinsipi; Sığorta fondunun gəlirləri iştirakçılara dividend şəklində ödənilmir, lakin sığorta premiyalarının azalmasına və cəmiyyətin maliyyə sabitliyinin gücləndirilməsinə yönəldilir. Bəzən müştərək sığortaçıları xeyriyyə məqsədli layihələr də görürlər.

Təbii fəlakət itkilərin kredit maliyyələşməsi prinsipi; Müştərək sığorta cəmiyyətlərində təbii fəlakət (kütləvi) itki baş verdiyində zərərləri ödəmək üçün kredit almaq imkanının olmasıdır. Birliyin üzvləri çətin vəziyyətdə olanda müştərək sığorta şirkətinə kredit verirlər. BU onlara digər üzvlər qarşısındakı öhdəliklərini yerinə yetirməyə və itki vəziyyətində şirkətin fəaliyyətinin dayandırılmasına imkan vermir. Müştərək sığorta sistemi Amerikada, Sloveniyada, Fransada, İngiltərədə və bir sıra ölkələrdə tətbiq edilir. Müştərək sığorta şirkəti ilə bağlı qarşılaşılan problemlərdən ən böyüyü ortaqların bir-birinə olan güvəni ilə əlaqədar etdikləri mənfi hərəkətlərdir. Bu səbəbdən bəzi müştərək sığorta şirkətlərinin idarəçiliyi kommersial sığorta şirkətlərinə verilir.

Cədvəl 5. Müştərək sığortanın müsbət və çatışmayan cəhətləri

<i>Müsbət tərəfləri</i>	<i>Mənfi tərəfləri</i>
✗ Gəlir faiz sahibinin əlindədir. Adam istəsə əlindəki pulu və faizdən qazandığı gəliri götürüb gedə bilər ✗ Pulunu saxlayacağı bankı seçmək müstəqildir ✗ Hər bir iştirakçı şirkətin maliyyə idarəçiliyində iştirak etmək və öz payını idarə etmək hüququ vardır. ✗ Qeyri-kommersiya şirkəti olması səbəbi ilə minimum vergilər	✓ Mənfəətin az olması ✓ Sığorta haqlarının sığorta hadisələrindən asılı olması (Əgər hadisələr çox olsa, sizdən daha çox pul alınır) ✓ Risklərin il sonunda qarşılanması

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb

Dövlət təkrarsığorta şirkəti. Bəzən dövlətin təkrarsığorta bazarlarına nəzarət etmək, yeni yaranmış təkrarsığorta şirkətlərinə dəstək vermək, bəzən də xüsusi risklərin təkrarsığortalanmasında dövlətin də qatılmasını təmin etmək üçün edilən yollardandır. Burada əsas məqsəd sığorta bazarının qorunması olur. Məsələn terrorizm, təbii katastrofik (zəlzələ, sel, kütləvi yanğın və s.) kimi riskləri çox sığorta şirkəti sığorta ödənişlərinin yüksək olması səbəbi ilə sığortalamır, dövlət də öz təkrarsığorta şirkəti kimi çıxış edərək, risklərin müəyyən hissəsin, bəzən də tam hissəsin öz üstünə götürür. Bəzi ölkələrdə isə təkrarsığorta əməliyyatlarının müəyyən faizi dövlət təkrarsığorta şirkətinə ötürülür və burada əsas məqsəd təkrarsığorta bazarında əməliyyatlara nəzarət etməkdir. Dünya təcrübəsində dövlət təkrarsığorta şirkətləri bir müddət dövlətin səlahiyyətində olduqdan sonra özəl şirkətlərə “təhvil” verilir.

Sığorta hadisələri zamanı müstəqil ekspertlərin rolu+AutoDex. Sığorta hadisələrində önəmli proseslərdən birisi də sığorta hadisəsinin araşdırılmasıdır. Bu prosesi daha çox qəza komissarları görür, amma onlar çox vaxt sığorta şirkətinin çalışanı olurlar və sığorta şirkətinin tərəfində olurlar. Müstəqil ekspertlər zərər itkisini hesablayan müstəqil sığorta mütəxəssisidir. Onların vəzifəsi sığorta

hadisənini araşdırmaqdır. Müstəqil ekspertlər sığorta hadisəsi baş verdiyi nəticəsində meydana çıxan itki və zərərin miqdarını, səbəblərini, xüsusiyyətlərini araşdırır. Müstəqil ekspertlərin hadisəyə optimal yanaşması riskin daha düzgün qiymətləndirilməsini də artırır. Eksperti ya sığorta şirkəti müəyyənləşdirər, ya da müştərinin özü seçər. Amma hər hadisədə ekspertin çağırılmasının məcburi olmasıdır

Əhali arasında sığorta məhsullarına olan məlumatlılığın artırılması, sığorta məhsullarının satışının artması satış kanallarından asılıdır. Sığorta agentlərinin, brokerlərinin peşəkarlığının artırılması əsas məsələdir. Dünyada sığorta peşəkarlarının yetişdirilməsi üzrə ayrıca qurumlar fəaliyyət göstərir (Chartered Insurance Institute, Sığortacılık Eğitim merkezi, Chartered Institute of Loss adjusters, National Insurance Academy, Society of Actuaries)

Təkrarsığortada sindikat sistemi. Sindikatın yaradılma məqsədi isə təkrarsığorta fəaliyyətinə nəzarətin gücləndirilməsi, təkrarsığorta haqqının bir hissəsinin yerli bazarda saxlanılması və prosesin optimallaşdırılmasını təmin etməkdir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, dünyada yaradılan sindikatların 80 %-i İngiltərənin Lloyds şirkəti tərəfindən yaradılmışdır. Əksər yaradılan sindikatlar dəniz vasitəsilə, hava yolları vasitəsilə daşınan böyük həcmli yüklərin təkrarsığortasını öz üzərlərinə götürürlər. Buna səbəb kimi, yüksək dərəcəli zərərlərin bir şirkət tərəfindən qarşılanmasının mümkün olmadığıdır. Burada bölünən risklərin faiz dərəcəsi hər bir şirkətin qoyduğu kapitalla görə dəyişir. Həmçinin, bütün risklər brokerlər vasitəsiylə ötürülür. Ödənişlərin yığılan sığorta haqlarını keçə bilməsi ehtimalı aradan qaldırması üçün hər bir sindikat üçün Lloydsun ehtiyat fondu yaradılır. Bu fonddakı vəsait sığorta haqlarının bir hissəsini təşkil edir və yalnızca ödənişlərin yığımları aşdığı zaman istifadə edilir. Ayrıca hər bir sindikata və ya bir araya gəlmiş bir qrup sindikata nəzarət edilməsi üçün Lloyds tərəfindən İdarə Heyəti yaradılır və bütün əməliyyatlar həmin qurumun razılığı əsasında həyata keçirilir. Digər bir forma isə bir neçə sindikatın bir araya gəlməsi ilə yaradılır. Belə ki, zəncirvari formada qurulan sindikatın üzvləri bir neçə

riskin eyni anda öhdəliyini daşıyırlar. Burada da eyni formada ilin sonunda ümumi qazanılan məbləğ sindikat iştirakçılarının qoyduğu məbləğ əsasında bölüşdürülür.

1.3 Sığorta sisteminin tənzimlənməsinin dünya təcrübəsi

Böyük Britaniya sığorta sistemində sığorta sisteminin tənzimlənməsi 2013-cü ildən etibarən “Financial Conduct Authority” və “Prudential Regulation Authority” tərəfindən görülür. FCA-nın gördüyü funksiyalar sığortalı müştərilərin narahatlıqlarını araşdırmaq, şirkətlərə nəzarət, vəziyyətlərini araşdırmaq, hesabatların yoxlanılması, dəyişikliklərin nəzarəti, lisenziyaların verilməsi, sığorta fırıldaqçılığının qarşısının alınması, çirkli puların yuyulması, təlimlər və s. kimidir. “Prudential Regulation Authority” (PRA) daha çox nəzarət funksiyası görür. Kapital öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, Solvency II-ə əməl edilməsi, hesabatlılığın şəffaflığı kimi məsələlərə baxır. İngiltərədə peşəkar sığortaçıların yetişdirilməsi üzrə 1913-cü ildən bugünə qədər CII (Chartered Insurance Institute) məşğul olur. Burada sığorta hüququ ilə məşğul olanlara, müstəqil ekspertlərə, underrayterlərə, sığorta vasitəçilərinə və başqa sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarına sığorta sahəsinin incəlikləri sahəsinə görə öyrədilir. İngiltərədə məktəb dövründən başlayaraq, FCA-nın gənclərə sığorta sahəsi ilə bağlı təlimlər keçirməsi, əhəlinin sığorta maariflilik dərəcəsinin artmasına da təsir göstərir.

ABŞ-da 2013-cü ildə \$4.640 xalis haq yığılmışdır. Bu rəqəm Amerikanın ən böyük sığorta sistemə malik olduğunun göstəricisidir. Ümumi Amerika Ştatlarından ibarət olduğu üçün burada hər ştatın öz qanunvericiliyi, öz tələbləri vardır. Sığorta ilə bağlı ilk qanunvericilik Amerikada 1851-ci ildə Yeni Hampsire-də yaradılmışdı. Hər bir ştat öz sığorta bazarını nəzarət etməkdə məsuliyyətlidir. Amerikada 50 ştatın da təbə olduğu əsas orqan isə National Association of Insurance Commisioners olmuşdur. NAIC standartları və ən yaxşı praktiki üsulları müəyyənləşdirir, ştatlar qanunvericilikdə standartlara əməl etməlidir. Amerikada sığortanın dövlət səviyyəsində tənzimlənməsini Financial Stability Oversight Council tərəfindən görülür. Financial Stability Oversight Councilin hər ştat üzrə nümayəndəlikləri vardır. Amerikada sığortada təşkilatların iki növü vardır.

1) Admitted

2) Surplus

Admitted (hərfi tərcümədə qəbul edilmiş) – “Admitted” sayılan sığortaçı artıq ştatın sığorta bazarı tənzimləyicisi tərəfindən sığorta bazarına daxil edilmişdir və həmin şirkət yerli qanunvericilik, sığorta müqavilə formaları, faizlər, zərər tənzimlənməsi və s. əməliyyatlar ştat qanunvericisinə görə aparılmalıdır. “Surplus” isə Şirkət ştatda əməliyyat görmək icazəsi verilmir, amma şirkət burada fəaliyyət göstərmək istəmir. Ştatın risk dəyərləndirməsi aparıldıqdan və tələbləri ödədikdən sonra qəbul edilir.

Hindistanda sığorta. Hindistan sığorta marketində özəldən əlavə dövlət sığorta şirkətləri də vardır. 1999-cu ildə IRDA (Insurance Regulatory and Development Authority) sığorta bazarlarına nəzarət edilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün araşdırmaların aparılması üçün yaradıldı. 2013-cü ildə IRDA tərəfindən “insurance repository” servisi yaradıldı (sığorta deposu). Bu sistem vətəndaşların sığorta müqavilələrini saxlayır və ya elektron formada yeni sığorta müqaviləsini almağını və onun qorunmasını təmin edir. Sığorta sahibi şəxslər tək bir sistemdən bütün sığorta müqavilələri nə yerdədi ona baxış edə bilər. Hindistanda Sığorta deposuna daxil olmağa yalnız 5 qrupun lisenziyası vardır.

Hindistanda sığorta sektorunda peşəkarəməkdəş olmaq istəyən şəxslər universitetdə xüsusi sığorta sahəsi ilə bağlı təhsillərini tamamlamalıdır. Sığorta ilə bağlı təhsil verən qruplardan ən əsası “Milli Sığorta Akademiyasıdır.”

1972-ci ildə “General Insurance Business Act”a əsasən bazarda fəaliyyət göstərən 107 ümumi sığorta şirkəti dövlətin idarəçiliyinə keçdi və əvəzində yalnız 4 sığorta şirkəti bazarda fəaliyyət göstərməyə başladı. 4 Sığorta şirkəti; National Insurance, New India Assurance, Oriental Insurance and United India Insurance. Bu 4 sığorta şirkəti vasitəsi ilə dövlət bazara nəzarət edirdi, Hindistanda heç bir özəl şirkət olmadı bu vaxt ərzində. 1999-cu ildə IRDA-nın yaradılması ilə sığorta sistemi yenidən təkmilləşdirildi və özəl şirkətlərə bazara daxil olmasına icazə verildi. Bundan əlavə xarici investisiyalara da icazə verildi.

Avstraliyada sığorta; Avstraliyada sığorta şirkətləri 3 yerə bölünür;

Həyat

Ümumi

Tibbi

Avstraliya sığorta bazarının əsas fərqlilikləri böyük sığorta şirkətlərinin əksəriyyəti yalnız 1 sığorta məhsulu üzrə ixtisaslaşırlar. Lakin son zamanlarda bəzi sığorta şirkətləri əhaliyə dəstək üçün maliyyə xidmətlərini genişləndərək, gəlir dəstəyi, dəfn sığortası, qəza sığortası kimi məhsulları da satmağa çalışırlar. Bunun edilməsində əsas məqsəd isə, boşluqların doldurulmasıdır. Avstraliyada həmçinin, sığorta müqavilələrini sığorta şirkətləri ilə razılaşdığı şəkildə başqa şirkətlər də sata bilirlər. Lakin bu satıcılar dövlət sığorta nəzarət orqanında da X şirkətinin məhsul satıcısı kimi qeydiyyatda düşməlidir.

Avstraliyada dövlət Medicare proqramı ilə ölkədə tək bir tibbi sığorta sistemi yaratdı. Vergi sistemi də tibbi sığortanın təşviq etdirilməsi şəklində edildi. Avstraliyada tibbi sığortanın nəzarəti və inkişaf etdirilməsi birbaşa “Medical Board of Australia”dan asılıdır. Ümumi sığorta sisteminin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinə gəldikdə isə, “Australian Prudential Regulation Authority” tərəfindən görülür. Bəzi bölgələrdə, orqanlar legal sığorta qanunvericilik bazasını dəyişmək hüququna sahibdirlər. Yeni Cənubi Uels Avtomobil Qəza Palatası Üçüncü şəxsin motor məsuliyyət sığortasının haqq dərəcələrini və təkrarsığorta qanunlarını özünün müstəqil müəyyənləşdirmək kimi hüququ vardır.

IFRS Standartlarının tətbiqi. Beynəlxalq təcrübədə IFRS (International Financial Reporting Standards – Beynəlxalq Maliyyə Hesab Standartlarında) sığorta müqavilələrində, maliyyə hesabatlarında ən çox istifadə olunan standartdır. IFRS 17, 2004-cü ildən istifadə olunan IFRS 4-ün yerinə istifadə olunacaq və sığorta şirkətlərinin maliyyə hesabatlarındakı gəlirliyinin, maliyyə vəziyyətinin, risk dəyərləndirilməsinin investorlar tərəfindən daha yaxşı aparılmasını təmin edəcək. IFRS 17-nin sığorta sistemində 2021 Yanvar ayının 1-indən tətbiq edilməsi gözlənilir

Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının yaradılması məqsədi subyektivliyi aradan qaldırmaq və müxtəlif müəssisələr arasında müqayisəliliyi təmin etməkdir. Belə ki, yerli qanunvericiliyin birbaşa olaraq hesabatların forma və

məzmununun müəyyən edə bilməsinə rəğmən eyni zamanda da hesabatlar Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının və Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının tələblərinə cavab verməlidir. Bununla yanaşı, Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası (Şura) tərəfindən hazırlandığını qeyd etmək olar. İlk dəfə bu standartlar 2003-cü ildə tətbiq edilmişdir və zamanla bütün hesabatlar həmin standartlara uyğun formada nəşr edilməyə başlanılmışdır. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartları yaranan zaman 38 standartdan ibarət olduğunu, lakin zamanla təkmilləşərək standartlarının sayını 45-ə yüksəltdiyini qeyd etmək olar. Belə ki, yeni yaradılan standartlardan biri BMHS 17 (IFRS 17) standartıdır. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarının 17-ci standartının əsas məqsədi sığortanın maliyyə hesabatlarını tənzimləməkdir. Belə ki, BMHS 17-də əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- Dəyişdiriləbilən törəmə maliyyə instrumentlərini (specified embedded derivatives), fərqli investisiya komponentlərini (distinct investment components) və fərdi öhdəlikləri (distinct performance obligations) effektivliyinə görə sığorta müqavilələrindən ayırır;
- Gələcək pul vəsaitlərinin hərəkətinin cari dəyərini müqaviləyə əsasən sığorta xidməti göstərilən zaman əldə edilən gəlir ilə ümumiləşdirir;
- Sığorta fəaliyyətindən əldə olunan gəlir (investisiyadan əldə olunan gəlirlər nəzərə alınmır), sığorta fəaliyyəti ilə bağlı olan xərclər (investisiya fəaliyyəti ilə bağlı xərclər nəzərə alınmır) və sığorta ilə bağlı maliyyə gəliri və xərcləri ayrılıqda təqdim edilməlidir
- Sığorta ilə bağlı xidmətlərin nəticələri (sığorta fəaliyyətindən əldə olunan gəlir də daxil olmaqla) və sığorta ilə bağlı maliyyə gəliri və xərcləri ayrılıqda təqdim edilməlidir

Şuranın əsas məqsədi maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi keyfiyyətinin artırılması ilə yanaşı, standartların tətbiqi və istifadəsini, uçot və hesabat standartları arasında uyğunluğu təmin etməkdir. Yuxarıda qeyd edilən şura ilə yanaşı IFRS idarəetməsində daha iki qurum mövcuddur. Belə ki, Standartlar üzrə Məsləhət Şurası, Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurası tərəfindən

standartların qəbul edilməsi zamanı yardımçı funksiyanı həyata keçirir. Bir digər qurum olan Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları üzrə Şərhlər Komitəsi isə standartlarda yaranan anlaşılmazlıq zamanı bununla bağlı lazımi təlimatlar dərc edir.

Milli təkrarsığorta dünya təcrübəsində. Milli təkrarsığorta üzrə Türkiyə, Fransa, Braziliya, Rusiya, Yaponiya və Hindistan ölkələri araşdırılmışdır. Hər bir ölkənin özünə məxsus dövlət təkrarsığorta şirkətləri vardır və və bir müddət keçdikdən sonra dövlət milli təkrarsığorta şirkətinin özəlləşdirilməsinə qərar verir (bəzi ölkələr istisna) və bu hal Türkiyə, Braziliya təcrübəsində yaranmışdır. Rusiya sistemi hələ yeni olduğu üçün buradakı Milli təkrarsığorta şirkəti dövlətə məxsusdur. Türkiyədə milli təkrarsığorta şirkəti MilliRe 1929-cu ildə yaranmışdı və yaradılmasında məqsədi;

- 1) Türk sığorta sisteminin inkişafına şərait yaratmaq
- 2) Təkrarsığorta premiyaların ölkə xaricinə çıxmasına maneə olmaq, beləliklə də valyuta xərcləmələrini azaltmaq

- 3) Tariflərin və zərər nəzarətini asanlaşdırmaq
- 4) Büdcəyə gəlirin təmin edilməsi

Məsələn 1929-cu illərdə Türkiyədə təkrarsığorta elətdirmək istəyən şirkət 50%-ini MilliRe-də elətdirməli idi. Hal-hazırda MilliRe şirkəti özəl şirkətdir və müxtəlif özəl banklar bu şirkətin səhmlərinə malikdir. MilliRe-nin səhmlərinin satılması prosesi tender olmuşdu. Hal-hazırda şirkətin əsas səhmlərinə sahib şirkət Türkiyənin ilk özəl bankı “Türkiye iş bankası”dır. Türkiyədə təkrarsığorta monopoliyasının qalxmasına yaxın MilliRe-də təkrarsığorta faizi 10% olmuşdur və Türkiyədə 72 il sonra təkrarsığorta monopoliyası aradan qaldırılmışdır. MilliRe-nin əvvəl dövlət şirkəti olması onun dözümlü və artıq sistemləşmiş şirkət olmasında mühüm rol oynamışdı və təkrarsığorta şirkətləri arasında müəyyən qədər güvən də qazanmışdır. MilliRe-nin əvvəl dövlət dəstəkli olması onun inkişafına təsir göstərmişdi və hal-hazırda Sinqapur şəhərində filialı da vardır. 2001-ci ildə sığorta sektorunda yaranan krizis təkrarsığorta şirkətlərinin özəlləşməsinə təsir göstərmişdi.

Hal-hazırda Türkiyədə 3 təkrarsığorta şirkəti “Türk Sigortacılar Birliyi” qurumundan rəsmi qeydiyyatdan keçmişdir.

Fransa millitəkrarsığorta sistemi Fransada milli təkrarsığorta şirkəti “CCR”(Caisse Centrale de Réassurance) Fransa dövlətinin qərarı ilə “limited liability company” (məhdud məsuliyyətli cəmiyyət) kimi yaradılmışdır. CCR-nın yaradılma məqsədi həm təkrarsığorta bazarının tənzimlənməsi, həm də katastropik risklərin qarşısının alınmasıdır. CCR-in təkrarsığortaladığı risklər;

- 1)Xüsusi əhəmiyyətli daşınma ilə bağlı riskərin təkrarsığortası
- 2)Nüvə gəmilərinin və müəssisələrinin təkrarsığortası
- 3)Təbii fəlakətlərin təkrarsığortası
- 4)Terror risklərinə qarşı təkrarsığorta

Millitəkrarsığorta şirkəti terrorizmlə bağlı xüsusi dövlət əhəmiyyətli layihələrin hər birisini limitsiz öhdəlik, kiçik və orta sahibkarlıqla bağlı terrorizm riskini isə 20 milyon euroya qədər təminat təmin edir. Təbii fəlakətlərin təkrarsığortasını təmin etmək üçün Fransız hökuməti tərəfindən qarantiyalı CCR limitsiz sığorta ödənişi təmin edir. Bu da ölkə daxilində bir növ maddi təbii fəlakət itkilərinin minimuma endirilməsinə təsir göstərir. Fransa Sığorta qanunun Special Insurance Institutions bölməsində qeyd edildiyi kimi yalnız CCR 4 sığorta riski üzrə təkrarsığorta əməliyyatı apara bilər.

Braziliya - Braziliya sistemində 2007-dən etibarən təkrarsığorta sektoru özəlləşdirilmişdir, lakin dövlətin səhmlər üzərində 10%-ə yaxın haqqı vardır. Burada dövlətin mənafeyi və dövlətin də təkrarsığorta sistemində nəzarətinin olması məqsədlidir. Braziliya qanunvericiliyinə görə təkrarsığortanın minimum 40%-i yerli təkrarsığorta şirkətlərinə ötürülməlidir.

Hindistan sistemində milli təkrarsığorta şirkəti GIC India 1972-ci ildə yaradılmışdır. Məqsəd rəhbərlik, nəzarət və sığorta şirkətlərinin risklərinin ötürülməsində köməklik və təminat göstərmək olmuşdur. IRDA (Insurance Regulatory and Development Authority)-in qəbul etdiyi qərara görə, təkrarsığortanın 5%-i GIC Indiaya ötürülməlidir (qeyri-həyat üzrə). Həyat üzrə sığortada isə bu rəqəm 30%-ə qədərdir. Hindistanlı sığortaçıların təkrarsığorta

zamanı zəruri faiz öhdəliklərini ötürmələrinə baxmayaraq, praktikada GIC-ə təklif təqdim edilməlidir və GIC India təklifi tamamilə və ya qismən qəbul edir.

Yaponiya da isə dövlət təkrarsığorta sisteminə zəlzələ sığortasında iştirak edir.

JER (Japanese Earthquake Reinsurer) Dövlətlə birgə işləyir. 1964-cı ildə dövlət “Special account for Earthquake Reinsurance” Zəlzələ sığortasında müəyyən qədər riskin ödəmə qədər ötürülməsi üçün yaradılmışdır. JER isə 20 yerli qeyri-həyat sığorta şirkətinin birləşməsi ilə yaranmışdır. İlk öncə sığorta haqları şirkəti tərəfindən toplanır və təkrarsığortaçı JER-ə ötürülür. Burada dövlətin funksiyası hadisə baş verdiyi JER_lə birlikdə zərərin qarşılınmasıdır. Yaponiyada dövlətin bu sığortada iştirak etməyinin səbəbi yüksək itkilərin qarşısının alınmasında iştirak etməkdir.

Cədvəl 6. Yaponiya zəlzələ sığortası üzrə təminatlar

88.4 milyard yen (809 600 000 USD)-ə qədər	Sığorta ödənişləri JER tərəfindən qarşılır.
88.4 milyard yen (809 600 000 USD) – 126.8 milyard yen (1 159 200 000 USD)	50% the Government 35% JER 15% Qeyri-həyat sığorta şirkətləri
126.8 milyard yen (1 159 200 000 USD)- 224 Milyard yen (2 064 480 000 USD)	50% The Government Qalan təminat; JER Və Qeyri həyat sığorta şirkətləri arasında bölüşdürülür.
224 Milyard yen (2 064 480 000 USD) 1 130 000 000 000 Yen (10 396 000 000 000 USD)	Dövlət 98% faiz. Qalanları; JER və Qeyri-həyat sığorta şirkətləri arasında bölüşdürülür.
Maksimum təminat Dövlət: 10.394.417.600.000 JER: 1 380 000 000 USD Qeyri-həyat sığorta şirkətləri: 202 400 000 USD	

Mənbə: Japanese Earthquake Reinsurance Co. Ltd “Reinsurance of earthquake insurance”

Ümumiyyətlə “Special Account for Earthquake Reinsurance” zəlzələ sığortası üzrə dövlət tərəfindən yaradılmış ilk vahid “hovuz sistemlərindən birisidir.”

Daxili Audit mexanizminin dünya təcrübəsi Solvency II-ə uyğunluq (Three line of defence) Daxili Auditin funksiyları, Solvency II-ə görə şirkətə dəstək təmin edilməsi üçün hazırlanması və aşağıdakılara xüsusilə fikir verilməlidir.

1) Layihələrin idarə olunması. Daxili Audit ən minimumda şirkətdə daim məlumatları izləməli, öyrənməli və layihələrin vəziyyətinə baxmalı və daha ətraflı audit layihələri üçün xüsusi sahələri də incələməlidir.

2) Yazılı siyasət və prosedurlar. Daxili Audit nəzarət planında şirkətin siyasətinə və prosedurları gözdən keçirməlidir. Daxili Audit, layihə komitəsinin tələbinə əsasən, prosedur və kontrolların uyğunluğunu gözdən keçirməlidir.

3) Verilənlərin keyfiyyətliliyi. Daxili Audit dataların Solvency II ilə uyğun olub-olmamağından daha çox, dataların keyfiyyətinin yetərliyinə baxmalıdır. Daxili Audit üçün istifadə olunan data doğru, əksik və araşdırmaya uyğun olmamalıdır. Bəzi Auditorların məlumatların keyfiyyətini müəyyənləşdirmək üçün xüsusi daxili audit aparırlar.

4) Daxili Model. Verilənlərin keyfiyyəti modelin təsdiqlənməsinin əsas hissəsidir. “model təsdiqləmə” verilənlərin dəqiqliyinin, əksizsizliyinin və uyğunluğunun dəyərləndirilməsini əhatə edir. Misal üçün, Daxili Audit müvafiq səlahiyyətləri (bilgi axışını və qərarların izlənməsi) ilə daxili və xarici resurslar vasitəsi ilə hesablamaların və alqoritmlərin mövcudluğunu araşdırır.

Solvency II-də Daxili Auditin rolu:

Solvency II-yə görə sığorta audit aşağıdakı funksiyaları görməlidir və bunları görmək üçün tam səlahiyyətli olmalıdır.

1) “Including relevant Solvency II compliance items in each audit assignment” (Hər bir nəzarət vəzifəsi ilə bağlı Solvency II -ə uyğun maddələrin daxil olunması) ilə bağlı olaraq, Daxili Audit risklə bağlı işlərin gedişatını dəyərləndirmək üçün audit prosesinin xüsusi addımlarını bilməlidir

Limitləri müəyənləşdirmə, risk hesabatında istifadə olunacaq məlumatların etibarlılığının üçün olan testlərə baxış, Şəxsi Risk and solvency ('ORSA') prosesi

2) Daxili Audit idarəetmə sisteminin bölümlərinə çıxışı olmalı və şirkətin gücləndirilməsi üçün tövsiyələr etməlidir. Xüsusilə

Ödəniş sistemi ilə bağlı məzmun, qeydiyyat və hesabat

Outsourcinglə bağlı tənzimləyici müddəalara riayət olunmasını təmin etməlidir.

3) "Risk idarəetmə funksiyası və risk menecment sisteminin" dəyərləndirilməsi 44 nömrəli maddədə qeydə alındığı şəkildə Solvency II tələbləri diqqətə alınmalıdır.

Daxili Audit Ümumi idarəetmə sistemindən əlavə iç kontrolların da uyğunluğu periodik dəyərləndirmələr və testlər edərək nəzarət planını yerinə yetirməlidir.

Ümumi olaraq, Daxili Audit sığorta şirkətlərinin risk idarəetməsinin müstəqilliliyini və qlobal effektivliyini yoxlayır.

4) Bütün qanunvericiliyin, xüsusilə də Anti-Çirkli pulların yuyulması və gizliliklə bağlı sahələrdə uyğunluq tələbi

5) Risk modellərin layihələndirilməsi və tətbiq edilməsi prosesinin" qiymətləndirilməsində xüsusi diqqətin yetirilməsi lazım olduğu tədbirlər;

5.1) model sənədlərinin yetərliyi və daxili qiymətləndirmə proseduru

5.2) model dəyişdiyi halda istifadə olunacaq prosedura uymaq

5.3) Modeldə fərqli risklərin daxil edilmə dərəcəsi

5.4) Risklərin idarəetməsində modelin yerləşdirilməsi

5.5) İdarəetmə və informasiya sisteminin bütünlüyü

5.6) Verilənlər bazasının keyfiyyəti (tutarlılıq, güvənirlilik, davamlılıq, zamanlılıq, sinkronluğu)

5.7) Modelin dəqiqliyi və "Ex-post" nəzarətinin keyfiyyəti

5.8) Stres testinin keyfiyyəti

5.9) MCR (minimum capital requirement) və SCR (Solvency Capital Requirement) hesablamalarının dəqiqliyi

5.10) İstifadə testi

6) Aktuar funskiyasının qiymətləndirməsi Avropa supervisor orqanlarının qanunda nəzərdə tutduğu tələbə görə aparılmalıdır (48-ci maddədən başlayır – the European supervisory authorities' requirements)

7) Yenidən sığortanın idarə edilməsi prosesinin qiymətləndirilməsi şirkətin ödəmə gücü və gəlirliliyi tərəfindən qiymətləndirməsinə və şirkətin risk appetite (iştah, istək)/profilinə uyğun olaraq təkrarsığortanın optimallaşdırılması yolu ilə aktivlərin qorunması baxımından qiymətləndirilməlidir. Əlavə olaraq, qiymətləndirmədə ödəmə qabiliyyətliliyi, ödənilmiş təkrar təkrar sığorta haqları və iddia müdaxilələrinin monitoring prosesini də əhatə etməlidir.

8) Daxili auditin öz güvənirlilik roluna uyğun, Own Risk və Solvency Assestmentinin sənədləşmə prosesinə baxış keçirəcəkdir və bu risk idarəetməsində olduğu qədər önəmli bir prosesdir. Bu səbəblə bu baxış İdarə Heyətinə və İcra Komitəsinə ORSA siyasət və prosesinə uyğun şəkildə hazırlanması və tətbiq olunmasına kömək edəcəkdir. Müstəqilliyin qorunması üçün Daxili Audit Bu sənədlərin hazırlanmasında məsuliyyətli olmamalıdır.

Daxili Nəzarət Sistemi sığorta şirkətlərinin effektiv işləmələri baxımından önəmlidir, çünki şirkətin daxili nəzarət sistemi nə qədər güclü olarsa, şirkətin bazarda sağ qalması, nüfuzu, aktivlərini idarə etməsi o qədər güclü olar.

TARSİM təcrübəsi. TARSİM Türkiyədə Kənd Təsərrüfatı sektorunda yarana bilmə ehtimalı olan risklərin sığortalanması, bir növ qorunması üçün hazırlanmış sığorta mexanizmidir. 2005-ci ildə 5363 sayılı “Tarım Sigortaları Kanunu” ilə işlənilməyə başlanılmışdır. TARSİM-də əsas mexanizmə sığorta müqaviləndə təminatın bölüşdürülməsi, sığorta ödəniş standartlarının müəyyənləşdirilməsi, riskin transferi mexanizməsinin inkişaf etdirilməsi, zərərlərin tənzimlənməsinin eyni mərkəzdən idarə olunması və bir sığorta “hovuz”unun yaradılmasıdır. Bunla bağlı Türkiyədə bütün fəaliyyətlərin, kənd təsərrüfatı sığortasına qatılmaq istəyən bütün sığorta şirkətlərinin bərabər səhmlərə sahib olduqları bir şirkət tərəfindən idarə olunması “Tarım Sigortaları Havuzu İşletmesi AŞ. (TARSİM) yaradılmışdır. TARSİM-də Döreditorlar Şurasında ; “T.C. Gıda, Tarım və Hayvancılık Bakanlığı,

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Türkiye Sigorta Birliği ve İşletici Şirket” yer alır. Bu da kənd təsərrüfatı sığortasında dövlətin iştirak etməsinə şərait yaradır. TARSIM-də dövlətin rolu; Kənd Təsərrüfatı sığortası məhsulları, risklər, bölgülərə əsasən dövlət tərəfindən sığorta ödənişi və təminatı müəyyənləşdirilir. Məsələn şəxs TARSIM-ə 100 manat pul ödəyir və bunun qarşısında dəyən zərərinə görə təminat əldə edir. TARSIM-də bitkilərin yetişmə şəraiti, sulanma və s. kimi şərtlər də nəzərə alınır. Məsələn bitkinin günlük suya olan tələbatı 2 litr müəyyənləşdirilmişdir, əgər şəxs suvarmanı müəyyən şəkildə aparmasa, hadisə baş versə, bu halda ödəniş edilmir. Bu mexanizm həm də fermerin normalara uyğun şəkildə işləri görməsinə təsir edir. Həmçinin TARSIM risklərin paylanması məqsədi ilə digər sığorta şirkətləri ilə təkrarsığorta fəaliyyətlərində də iştirak edir. Bu gözlənilən riskin yüksək və böyük zərərli olma ehtimalı olduğu hallarda baş verir.

Cədvəl 7. Kənd təsərrüfatı sığortası üzrə 2017-ci ildə ödənilən haqqlar və ödənişlər

Kənd təsərrüfatı sahəsi	Toplanan sığorta haqqı (TL)
Bitki istehsalı	974.001.780
İstixana	47.780.675
Böyük baş heyvan	239.537.841
Kiçik baş heyvan	27.591.687
Su məhsulları	1.470.483
Qəfəs heyvanları	4.054.693
Arıçılıq	5.549.143

Mənbə: Kırkbeşoğlu.E., 2015

Mikrosığortanın tənzimlənməsi. Mikrosığorta sistemi az sığorta tələbləri ilə seçilməsi ilə bərabər dünyada Hindistan, Şri-lanka, Filippin, Braziliya, Meksika. Afrika qitəsinin əksər ölkələrində geniş yayılmışdır. Əlbəttə ki, mikrosığortanı formal sığortadan ayıran bəzi məqamları vardır. Mikrosığorta üzrə dövlətlərin təyin etdiyi tavan sığorta haqqı və sığorta ödənişi qiymətləri araşdırılmışdır, mikrosığortada sığorta ödənişindən azadolmalarla bağlı məsələlər araşdırılmışdır.

Bunu da qeyd etmək istərdik ki, mikrosığorta üzrə ödənişlər, haqlar sığorta məhsuluna və riskə görə müəyyənləşdirilir. Müxtəlif dövlərdə mikrosığorta tavan qiymətləri ilə bağlı müxtəlif tələblər var. Həmin tələblərdən bəzilərini təqdim edirik:

Cədvəl 8. Sığorta haqqı və ödənişi üzrə tələblər

Ölkələr	Sığorta haqqı maks.	Sığorta məbləği maks.
Filippin	Sığorta haqqı günlük minimum gəlirin 5%-indən çox olmamalıdır.	Sığorta məbləği günlük minimum gəlirin 500 qatından çox olmamalıdır
Boliviya	Mikrosığorta ödənişi aylıq 3 USD-dən çox olmamalıdır	Maksimum sığorta təminatı 3300 USD-dən çox olmamalıdır
Meksika	Aylıq sığorta haqları günlük gəlirin 1.5 misindən çox olmamalıdır	Şəxsi sığorta üzrə minimum illik gəlirin 4 misli qədərindən çox olmamalıdır, qrup halında sığorta üzrə ödəniş illik gəlirin 3 misindən çox olmamalıdır.
Filippin (MikroHealth)	Günlük minimum maaşın 10%-ini ötməmək şərti ilə	Sığorta məbləği günlük minimum gəlirin 1000 qatından çox olmamalıdır.

Mənbə: Regulations for the Provision of Health Microinsurance (MicroHealth) Products and Services

Filippində mikrosığorta şirkəti olaraq fəaliyyət göstərmək istəyən şirkətin Qarantiya Fondu 5 milyon peso (95599 USD)–dən az olmamalıdır və tələblərə əsasən, hər il ərzində bütün mikrosığorta şirkətlərinin Qarantiya Fondu kapital ehtiyatlarının 12.5%-inə bərabər və ya yüksək olmalıdır. Yığılan sığorta haqlarından 5%-i Qarantiya Fonduna əlavə edilməlidir. Filippində həmçinin kənd təsərrüfatı sahəsində işləyənlərin kənd təsərrüfatı üzrə mikrosığortası xüsusi fond vasitəsi ilə həyata keçilir.

II fəsil. Azərbaycanda sığorta bazasının inkişaf istiqamətləri və bu sahədə dövlət siyasətinin prioritetləri

2.1 Azərbaycanda sığorta bazarının formalaşmasının mərhələləri və sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlili

Azərbaycan sığorta bazarının formalaşmasının mərhələləri. Azərbaycanda sığortanın inkişafına tarixi nəzər yetirsək, sığortaçılıq 19-cu əsrin ortalarından başlamışdı. Sığortanın tətbiq edildiyi əsas sahələr neft sənayə sahəsi və daşğım işlərini həyata keçirən gəmilərin sığortası idi. İngiltərənin “Lloyd” şirkətinin filialı, “Repman və Rust” şirkətləri bu işlə ilk məşğul olanlar idi. Azərbaycanda sığortanın inkişafı 4 mərhələdən keçmişdir.

1. Yaranmasından 1918-ci ilə qədər.
2. 1918-1920
3. 1920-1991
4. 1991-günümüz.

1910-cu illərdə Bakıda 18 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərirdi. Ən böyük sığorta şirkəti “Rus sığorta cəmiyyəti” olmuşdu və satdıqları əsas məhsullar Xəzər dənizində üzən gəmilərin sığortası, neft-qaz buruqlarının sığortası olmuşdur. Bu vaxtlarda Sığorta şirkətlərinə nəzarət edən qurum yox idi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) illərində sığortanın dövlət tərəfindən təşviqi ilə bağlı bir sıra işlər görüldü;

1918-ci il dekabrın 7-də verilən “Fəhlə məsələsi haqqında” qanunda fəhlələrin sığortalanması və onlara sığorta ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bu Azərbaycan Tarixində ilk icbari sığortası və dövlətin sığorta tənzimlənməsində ilk iştirakı olmuşdur.

SSRİ dövründə 1921-ci ildə Moskvada Dövlət Sığorta İdarə edilməsi yaradılmışdır. Həmin ilin oktabrında Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında yerli Dövlət Sığorta İdarəsi yaradıldı. Dövlət Sığorta İdarəsi vasitəsi ilə həm vətəndaşların sığortalanması, həm də dövlət tərəfindən sığorta sektorunun idarə

edilirdi. Həmçinin SSRİ “İnqosstrax” şirkətinin Bakıda ofisi fəaliyyət göstərirdi. 1931-ci ilə kimi sığorta sahəsi də tam dövlətin əlinə keçdi və dövlət sığortası kimi idarə olunmağa başlandı. Azərbaycanda 80-ci illərin sonuna qədər Azərbaycan SSR dövlət sığorta şirkəti və SSRİ-nin sığorta şirkətinin Bakıdakı ofisi fəaliyyət göstərirdi. Hər bir sığorta şirkətinin sığortaladığı əhali və fərqli səlahiyyətləri var idi və belə olması rəqabəti azaldırdı. Sovet Sosialist Respublikasında ən çox sosial sığortaya önəm verilirdi.

SSR dağıldıqdan sonra Azərbaycanda sığorta işinin inkişafı üçün zəmin yarandı. Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradıldı. Yaradılmasında məqsəd sığorta bazarında sığortaçılara nəzarət, tənzimləmə, həmçinin sığorta bazarının inkişaf etdirilməsinə dəstək və sığortalıların müdafiəsidir. Azərbaycanda müstəqilliyin ilk illərində 62 şirkət fəaliyyət göstərirdi, amma rəqabətin olması, müştərilərin güvənini qazana bilməməsi və s. səbəblərə görə zamanla 33-ü müflisləşdi. 1990-cu illərin əvvəllərində sığorta sektorunda qanunvericilik, fəaliyyət hələ də SSR-nin qanunlarına görə aparılırdı. 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” qanun qüvvəyə mindi. Bundan sonra sığorta sahəsi ilə bağlı “icbari sığortalar haqqında” qanunlar da qüvvəyə mindi. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanunun qüvvəyə minməsi sığorta sisteminin hüquqi bazasının formalaşmasında mühüm rol oynadı. Azərbaycan Sığorta bazarında “Azərsığorta” şirkəti uzunmüddət bazarda liderliyini qoruya bilmişdi. Ölkədə 2016-cü ildə gedən iqtisadi proseslər nəticəsində sığorta şirkətlərinin sayında yenidən azalma baş verdi, lakin artıq bazar MBNP-nın və digər qurumların gördüyü stabilləşdirmə siyasəti nəticəsində gücləndirilmişdir. Azərbaycan Respublikasında sığorta bazarlarına nəzarət Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən həyata keçirilir. İcbari Sığorta məhsulları üzrə isə İcbari Sığorta Bürosu nəzarəti həyata keçirir.

Mövcud sığorta bazarının hazırkı vəziyyəti. Hazırda sığorta bazarının peşəkar iştirakçıları 3 həyat və 18 qeyri-həyat sığorta şirkəti, 1 müstəsna təkrarsığortaçı, 23 sığorta brokeri, 750 sığorta agent, 50 müstəqil ekspert və 35 sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərdən ibarətdir. Azərbaycan sığorta bazarında peşəkar sığortaçıların sayı son 4 il ildə 2014-dən 28-

dən 21-ə düşmüşdü. Bu azalma yalnız qeyri-həyat sığortası üzrə fəaliyyət göstərən sığortaçılarda olmuşdur. 2014-cü ildən isə, əlavə 1 sığortaçıya lisenziya verilmişdir.

Cədvəl 9. Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sığortaçı və təkrarsığortaçıların sayı

İllər	2014	2015	2016	2017
Sığortaçıların sayı	28	26	20	21
Həyat sığortaçı	3	3	3	3
Qeyri-həyat sığortaçı	25	23	17	18
Təkrarsığortaçı	1	1	1	1

Mənbə: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası

Azərbaycanda sığortaçıların əksəriyyəti banklar və ya holdinqlərə daxil olan şirkətlərdir. Məsələn ; Paşa Holding – Paşa Sığorta, AtaBank – Atasığorta və s. bu siyahını uzatmaq da olar. Sığorta şirkətlərindən yalnız AzərSığorta (Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya şirkəti) 100% dövlətə məxsus şəkildə fəaliyyət göstərir. Sığorta şirkətlərinə xaricdən edilən investisiyalarla bağlı, sığorta bazarında xarici kapitalı olan iki sığorta şirkəti fəaliyyəti göstərir. “AxaMbask ASC” (100%) və “Atəşgah Sığorta” ASC (63%)

Cədvəl 10. Sığorta haqlarının ÜDM-də payı

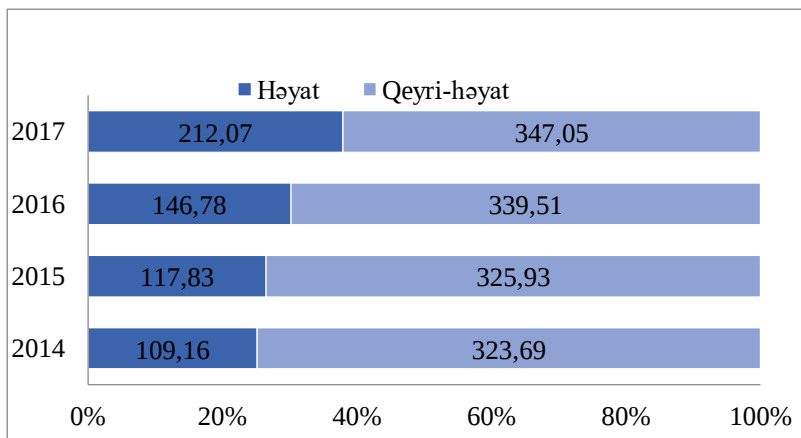
İllər	2014	2015	2016	2017
Ümumi sığorta haqları (mln. manat)	432.9	443.8	486.3	559.1
Sığorta haqqı/ÜDM-də payı (%)	0.73%	0.82%	0.81%	0.80%
Adam başına sığorta haqqı (manat)	45.1	45.7	49.6	56.0

Mənbə: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası

Azərbaycan Sığorta bazarı inşaf etmiş ölkələrlə müqayisədə sığorta məhsullarının penetrasiyasının və sığorta haqlarının ÜDM-də payının aşağı səviyyədə olması ilə seçilir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində sığorta haqlarının ÜDM-ə nisbəti 2-4 % arası dəyişməkdədir. Azərbaycanda isə bu rəqəm 0.8%-dir. Sığorta bazarında toplanan sığorta haqlarının ümumi həcmi 0.6 milyard manat, adambaşına düşən sığorta haqqı isə 56 maandır.

4 il ərzində həm həyat, həm də qeyri-həyat sığortası sinifləri inkişaf etmişdir. 2014-cü ilin sonlarında 432 milyon manat olduğu halda, 2017-ci ildə artıq 559.1 milyon manat olmuşdu.

Şəkil 2. 2014-2017-ci illər ərzində sığorta haqları

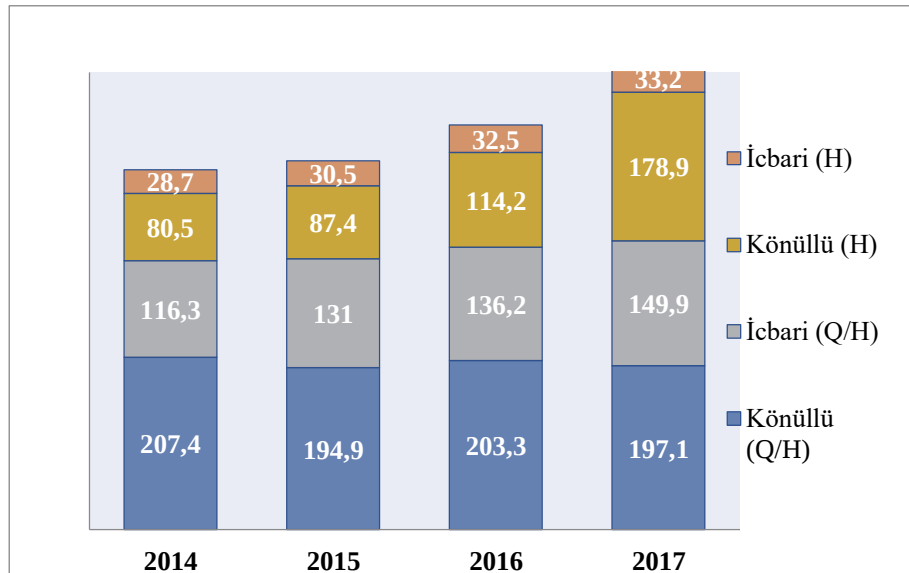

Mənbə: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası

Həyat sığortası ilə bağlı artım tempi daha sürətlə baş verdiyindən, bu sığorta siniflərinin bazar payı son dörd ildə 25 %dən 38 %-dək artmışdır. Qeyri-həyat üzrə ən çox satılan sığorta məhsulu “Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası” olmuşdur. Azərbaycanda avtomobil sahiblərinin çox olması və bu sığorta növünün icbari olması satışının artmasına təsir göstərmişdir. Azərbaycanda könüllü sığorta məhsulları üzrə insanların maariflilik dərəcəsinin az olması, bəzən isə insanların sığorta şirkətlərinə güvənməməsi və ya sığorta məhsullarının gözləntilərindən bəhs olması bu məhsulların alınmamasına gətirib çıxardır.

Azərbaycanda sığorta məhsullarından yaşayım sığortası (25%), AvtoNVSMİ icbari sığortası (16%), Tibbi sığorta (15%) olmaqla sığorta məhsulları arasında ən çox alınanlardır. Sığorta növləri inkişaf etsə də Avto Kasko sığorta növünün payında 2014-cü ildən 2017-ci ilə qədər düşüşlər baş vermişdir. Bunun əsas səbəblərindən birisi Avto KASKO əsasən banklar tərəfindən kreditləşən avtomobillər üzrə toplanılır və son illərdə bank sahəsində inkişafın zəifləməsi bu sığorta növünə də təsir etmişdir. Sığorta məhsullarından ən çox yaşayım sığortasının payı 2014-dən 2017-ə keçən müddət ərzində 15%-dən 25%-ə qədər qalxmışdır. Bunun səbəbi ilə dövlətin yaşayım sığortası ilə bağlı tətbiq etdiyi vergi güzəştləridir.

Şəkil 3. Sığorta haqlarının növlər üzrə inkişafı

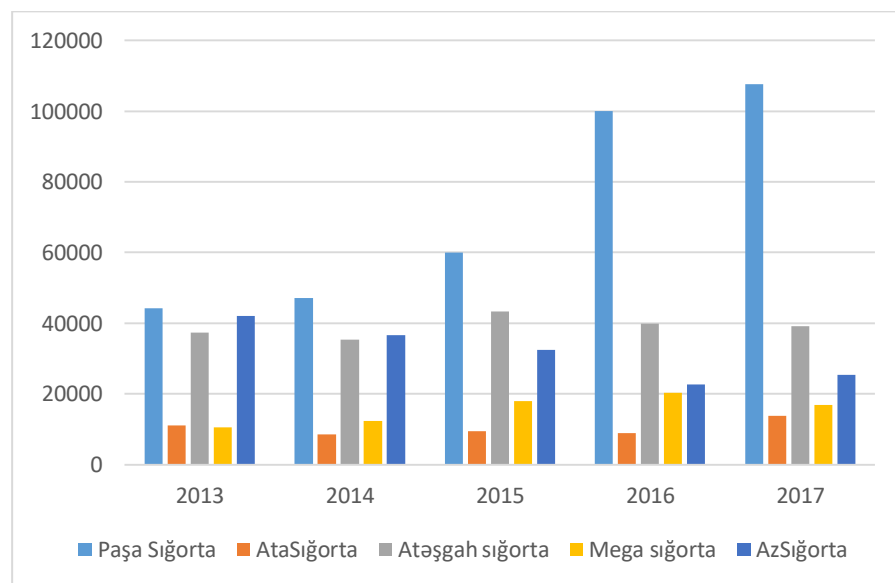

Mənbə: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası

Azərbaycandakı sığorta şirkətlərini araşdırdıqda, 2017-ci ilin yanvar və dekabr ayları arasında sığorta haqqı toplamaq üzrə lider şirkət “Paşa Həyat Sığorta” ASC olmuşdur. Sığorta ödənişlərinə görə isə, “Paşa Sığorta” ASC bazarda liderdir. 2017-ci il üçün bütün il araşdırıldıqda, “Paşa Həyat Sığorta” ASC 152 milyon manatlıq sığorta haqları ilə bazarda üstünlüyünü qoruya bilmişdir. 2017-ci il “Atəşgah Həyat Sığorta” şirkəti üçün zərərle keçmişdir. 2018-ci ilin hazırkı vəziyyətinə görə “Paşa Həyat Sığorta” ASC-nin sığorta bazarındakı payı 36%-ə yaxındır. “Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin həyat sığorta şirkətləri arasındakı bazar payı 82%-dir. Qeyri-həyat üzrə lider olan “Paşa Sığorta” ASC-nin

bazar payı 41%-ə yaxındır. Sığorta şirkətlərindən hər ikisinin birlikdə bazarı 59%-dir. “Paşa Həyat Sığorta” ASC-nin və “Paşa Sığorta” ASC-nin bazar payının yüksək olmasının ən əsas səbəbi əhali arasında yüksək yanınması, sığorta agentlərinin çox olması, bölgənin müxtəlif regionlarında filiallarının olması və müştərilərinə qarşı məsuliyyətinin olmasıdır. Səhmləri 100%-i dövlətə məxsus olan Dövlət Kommersiya Sığorta Şirkəti isə Azərbaycan sığorta sektorunda uzun müddət fəaliyyət göstərməsi, əhəlinin güvənini qazandı. Sığorta haqlarının satışlarının effektivliyi satış və marketinq departamentinin fəaliyyətindən asılıdır.

Şəkil 4. Bəzi sığorta şirkətlərinin illər üzrə yığdığı sığorta haqları

Mənbə: Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası

“Paşa Sığorta” ASC şirkətinin nizamnamə kapitalı hal-hazırda 50 milyon manata yaxındır və kapital payı üzrə bazar payı isə 15.34%-dir. “Paşa Həyat Sığorta” ASC-nin nizamnamə kapitalı isə 40 milyon manata yaxındır (yalnız həyat sığorta şirkətləri üzrə 67.51%) və bu kapital payı üzrə 12.25% deməkdir. Növbəti yerləri “Xalq Sığorta” ASC, “AzSığorta” ASC, “AXA MBASK” ASC kimi şirkətlər bölüşür. Nizamnamə kapitalı aşağı olan şirkətlər “Əmrəh Sığorta” ASC, “Atəşgah Sığorta” ASC və “Naxçıvan Sığorta” ASC şirkətləri arasında bölüşdür.

2018-ci ilin yanvar-aprel ayları üzrə Azərbaycan sığorta bazarını sığorta məhsulları növünə görə araşdırdıqda, həyat sığorta məhsulları üzrə könüllü sığortadan ən çox sığorta haqları toplanan həyatın yaşam sığortası növü (96.707

min manat) üzrə olmuşdur. Annutet sığortası növü üzrə isə heç bir sığorta haqı toplanmamışdır. Həyat sığortası məhsullarından ən çox sığorta ödənişi (30,813 min manat) də elə həyatın yaşam sığortası məhsuluna düşür. Könüllü Qeyri-həyat sığortası üzrə şəxsi sığortadan (51,716 min manat) ən çox sığorta haqı toplanan tibbi sığorta (50,025 min manat) olmuşdur. Tibbi sığortanın yüksək toplanmasının ən mühüm səbəblərin birisi, adətən alınanda kollektiv şəkildə alınan sığorta məhsullarından birisidir. Şəxsi sığorta üzrə ən az sığorta haqı toplanılan fərdi qəza və xəstəlik sığortası (802 min manat) olmuşdur. Əmlakın sığortası (44,395 min manat) üzrə ən çox sığorta haqı əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası (25,506 min manat) üzrə olmuşdur. Növbəti çox satılan sığorta məhsulları Avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası (8,752 min manat), hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası (5,115 min manat), yüklərin sığortası (2,121 min manat) təşkil etmişdir. Ümumiyyətlə əmlak sığortası üzrə ən az haq toplanılan sığorta məhsulu kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası (31.9 min manat) və titul sığortası (0 manat) olmuşdur. Mülki məsuliyyət sığortası növləri (9.147 min manat) üzrə Ümumi mülki məsuliyyətin sığortası (5,010 min manat) ən çox haqq toplanılan sığorta məhsulu olmuşdur, yük daşıyanın mülki məsuliyyət sığortası (50.2 min manat) isə ən az haqq toplanılan olmuşdur. Yekun olaraq, 2018-ci ilin yanvar-aprel ayları arasında ümumi olaraq 301,419 min manat sığorta haqı toplanmışdır. Ümumiyyətlə sığorta məhsullarının çox satılıb-satılmamasına həmin sığorta məhsulunun sığortaladığı riskin insanlar üçün önəmindən, baş vermə tezliyi kimi önəmli faktorlardan asılıdır. Asteroidin yer kürəsinə yaxınlaşması nə qədər təhlükəli risk olsa da, bu məhsul üzrə sığorta növününün olmamasının səbəbi baş vermə tezliyinin uzun olmasıdır.

“Paşa Sığorta” ASC şirkətinin əsas aktivləri “Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri” (depozit hesablar, valyuta hesabı, kassa, hesablaşma hesabı), “Qısamüddətli maliyyə aktivləri”(dövlət qiymətli kağızları, qeyri-dövlət qiymətli kağızları, sair maliyyə aktivləri), “Debitor borcları”dır. Şirkətin kapital və öhdəliklərində isə öhdəliklərinin əsas hissəsini “nizamnamə kapitalı”, “Bölüşdürülməmiş mənfəət” təşkil edir. Uzunmüddətli öhdəliklərində əsas hissəni

“Sığorta ehtiyatları”, “Təkrarsığorta əməliyyatları üzrə öhdəliklər” təşkil edir. Qısamüddətli öhdəliklərində əsas hissəni “Kreditor borcları” təşkil edir.

Azərbaycanda sığorta şirkətlərinin kütləvi informasiya vasitələri ilə bağlı bəzi problemləri yaşanır, KİV-lər əhalinin məlumatlandırılmasında mühüm rol oynadıqları üçün burada yazılan xəbərlər əhalinin sığorta şirkətlərinə münasibətinin dəyişməsinə belə təsir edə bilər. Ümumiyyətlə sığorta sahəsi spesifik maliyyə fəaliyyəti olduğundan burada PR siyasətin düşünülməsi və həyata keçirilməsi xüsusi yanaşma tələb edir. Hazırda müştərilərə təqdim edilən sığorta məhsullarına münasibət bir mənəvi deyil. Belə ki, onlar daha çox neqativ rəy və mülahizələrə meyllidirlər, sığorta institutlarına inamsızlıq hələ də müşahidə olunur. Adətən, KİV nümayəndələri reyting, diqqəti cəkmə baxımından sığorta şirkəti bağlı məlumatları paylaşmağa daha maraqlı olurlar. Müştəri ilə bağlı şikayət olsun, şirkətin hansısa gəlirliyində azalmanın baş verməsi olsun və s. Bu tipli xəbərlərin əksəriyyəti yoxlanılmamış və təsdiqini tapmamış xəbər olurlar, çünki KİV nümayəndələri narazı müştərinin şikayətlərini nəzərə alarkən qarşı tərəfin mövqeyini adətən öyrənməlidir. Hər iki tərəfin mövqeyinin öyrənilməsi jurnalistika prinsiplərinə uyğun və şəffaflığın ən böyük göstəricisidir. KİV-lərin sığorta şirkətlərinin nüfuzuna təsir edəcək neqativ xəbərlər paylaşması yerinə insanlar arasında sığorta məhsulları, sığorta qaydaları, sığorta hadisələrinin tənzimlənməsi, ödənişlər və s. sığorta ilə bağlı məqalələrin hazırlanması sığorta mədəniyyətinin və biliyinin artmasına təsir edəcəkdir.

Loyal müştəri – Loyal müştəri terminini daimi müştəri kimi başa düşmək olar. Araşdırmalar göstərmişdi ki, şirkətlərin məhsullarını alanların əsas kütləsini loyal müştərilər təşkil edir. Sığorta şirkətləri lakin, müştəriləri ilə ya sığorta hadisəsi baş verdiyində, ya da sığorta müqaviləsinin yenilənməsi lazım olduqunda əlaqə qururlar. Sığorta şirkətlərinin diqqətinin azaltması da müştəri loyallığının azalmasına gətirib çıxarda bilər. Sığorta şirkətlərində müştəri loyallığının azalmasının səbəbləri güvənsizlik, xidmətdəki keyfiyyət, xidmətdən narazılıq, bonus-malusun bəzi şirkətlərdə tətbiq edilməməsi və s. kimi hallardan ola bilər. Sığorta şirkətlərinin loyallıq yaratması üçün proqramlardan istifadə edə bilərlər.

Məsələn, Azərbaycandakı şirkətlərin çoxusu holding, bank tərkibində olurlar, belə olanda, x bankından istifadə edən müştəri sığorta haqlarında endirim əldə edə bilər. Sığorta şirkətləri öz loyal kart sistemini qura bilərlər. Birbirləri ilə nisbətən bağlı olan sığorta məhsullarında müəyyən sığorta endirimlər ola bilər. Məsələn AvtoNVSMİ icbari sığortası ilə Kasko sığorta. Müştərilərə xüsusi günlərində e-mail göndərmək, xüsusi təkliflərin edilməsi. Şirkət tərəfindən sosial layihələrin də keçirilməsi ilə müştəri loyallığını artırmaq olur. Araşdırmalar göstərmişdir ki, adətən şirkətlərin marketinq xərcləri daha çox müştəri cəlb etməsi ilə bağlı olmasına baxmayaraq, şirkətlərdəki satışların böyük qismi loyal müştərilər tərəfindən həyata keçirilir. Bu da loyal müştərilərin yaradılması üçün əsas səbəblərdəndir. Həmçinin, loyal müştərilərin şirkət haqqındakı fikirlərinin müsbət olması, həmin şikrətin nüfuzunun loyal müştərilər vasitəsi ilə “qulaqdan-qulağa” yayılmasına da təsir göstərir. Lakin önəmli bir faktı çatdırmaq da istərdik ki, müştərilər şirkətin məhsulundan razı qalmadığı halda, bunu daha çox yayır.

2.2. Azərbaycan sığorta bazarlarının fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətləri

Sığorta bazarlarının tənzimlənməsi dedikdə, sığorta şirkətlərinə nəzarətin edilməsi, sığorta müqavilərinə nəzarət, sığorta bazarında peşəkar fəaliyyət göstərmək istəyənlərə lisenziya verilməsi, sığorta şirkətlərinə reyestrə salınması, sığortalıların hüquqlarının qorunması başa düşülür. Sığorta şirkətlərinə nəzarət hal-hazırda Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən aparılır. Sığorta sektorunda sığortaçı və sığortalı arasında müqavilə bağlanır. Ümumiyyətlə sığortalı və sığortaçılar arasında əsas yaranan səbəblər də elə müqavilə ilə bağlı olur. Məsəl üçün, şəxsin avtomobil sığortasında ildırım riskinə görə ödəniş edilməlidir, lakin hadisə zamanı ağacın budağı ildırımın düşməsi nəticəsində qopmuş və avtomobilə ziyan dəymişdir. Avtomobilin sahibinə görə ödəniş edilməlidir və bu əsasla sığorta ödənişi istəyir, lakin müqavilədə ağac budağının avtomobilə düşmə riski olmadığı üçün sığorta ödənişi edilmir. Bu məsələlərin tənzimlənməsi diqqət tələb edir, çünki ən çox fırıldaqçılıq halları bunlarla əlaqəli məsələlərdə baş verir. Sığorta müqavilələri ilə bağlı şikayətlər Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən baxılır. Sığorta müqavilələri imzalanan zaman elektron şəkildə sistemə daxil edilir. Bu sistem fırıldaqçılıq hallarının qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır. Əsasən də sığorta müqavilələri vasitəsi ilə çirkli pulların yığılmasında saxta sığorta müqavilələri rol oynayır. Qanunvericiliyə görə sığorta müqavilələri elektron sistemə də daxil edilməlidir. Bəzi sığorta şirkətləri elektron sistemdən çox məlumatı olmayan insanları yanlış yönə yönləndirirlər, məsələn elektron sistemdə müştərinin müqaviləsinin avtomatik uzandığı və bunla bağlı ödəniş etmək lazım olduğunu bildirirlər.

Bundan əlavə Azərbaycanda mövcud qanunvericilikdə “Aktuari və sığorta ekspertinin fəaliyyət göstərməsi qaydası”nda ekspertlərlə bağlı müəyyən maddələr qeyd edilmişdir, lakin praktikada qəza hadisəsi baş verdiyi halda, sığorta şirkətlərinin nümayəndəsi “qəza komissarları” tərəfindən zərər analizi aparılır. Bu da sığorta ekspertlərinin fəaliyyətini tənzimləyən sistemin olmamasından irəli gəlir.

Sığorta şirkətləri üçün “sağ qalması baxımından” önəmli məqam onun kapital ehtiyatlarıdır, çünki sığorta ödənişləri bu kapital ehtiyatları vasitəsi ilə edilir. Azərbaycan qanunvericiliyində “Sığortaçıların tələb olunan kapitalının müəyyənləşdirilməsi” Qaydalarına görə Qeyri-həyat sığorta şirkətləri üçün 5 milyon manat, Həyat sığorta şirkətləri üçün 10 milyon manat, təkrarsığortaçılıq fəaliyyəti üzrə isə 20 milyon manat nəzərdə tutulmuşdur. 2016-cı illərdə gedən iqtisadi proseslərdə bəzi sığorta şirkətləri kapital tələbi limitini qoruya bilməmiş və lisenziyası ləğv olunmuşdu. Bəzi ölkələrin bu məsələ ilə qanunvericiliyi araşdırdılıqda, kapitalı minimumdan az olan şirkətlərə 1 illik əlavə “özünə” gəlməsi üçün güzəştlər edilir. Buna sığorta şirkətinə vergilərdə güzəştlər, müəyyən güzəştli kreditlərin verilməsi və s. kimi halları salamaq olar. Bəzi ölkələrdə bu məbləğlə deyil, düsturla hesablanır.

$$\text{Ödəmə gücü} = (\text{Ödəmə gücü} / (0.5 * \text{risk miqdarı})) * 100\%$$

Burada limitlər həyat sığorta şirkətləri üçün 44, qeyri-həyat sığorta şirkətləri üçün isə 55 müəyyənləşdirilmişdir. Bundan əlavə Braziliyada da kapital tələbi xalis premiyalardan əldə edilən gəlirin 1/5-i ortalama ödənişlərin 1/3-ündən çox olmalıdır.

Lisenziyaləşdirməyə gəldikdə, “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanuna görə, sığorta lisenziyalarının verilməsi, dayandırılması, ləğv edilməsi Maliyyə orqanlarına nəzarət orqanı tərəfindən edilir. Lisenziyanın alınması üçün təsisçilər haqqında sənədlər, iştirak payları haqqında məlumat, 3 illik biznes plan təqdim edilməlidir. Biznes planda şirkətin prinsipləri, şirkətin auditorları haqqında məlumatlar, hansı sığorta risklərini qarşılayacaq, məbləğin idarəedilməsi, daxili nəzarət sistemi haqqında məlumatlar nəzarət orqanına təqdim edilməlidir. Ümumiyyətlə baxıldıqda sığorta sektorunda şirkət qurmaq, onun idarəedilməsini təşkil etmək qarışıq və asan olmayan proseslərdən keçir. Sığorta sektoru birbaşa güvənlə əlaqəli olduğu üçün yeni yaranan şirkətlər əhalinin güvənini qazanmağa çalışmalıdır ilk. Müştərək sığorta haqqında qanunvericilik hazırlandığı zaman isə, insanlar orta səviyyədə məbləğlərlə sığorta şirkəti qura biləcəklər. Müştərək sığorta üzrə kapital tələbləri normal sığorta şirkətlərinin kapital tələblərinə nisbətən azdır.

Bu isə sığorta sektorunda rəqabətin artması, güvənililiyin artmasına təsir göstərəcəkdir. Sığortada reyestrə alınma isə sığorta agentləri və brokerlər üçün olur. Sığorta agentləri sığortaçı adından sığorta müqaviləsini imzalayan və satan şəxsdir. Sığorta brokeri isə sığortlının adından sığorta ilə bağlı işlərini görən şəxsdir. Ümumiyyətlə sığorta agentləri və brokerləri ilə bağlı ən böyük məsələ onların təhsili, sığorta haqqında bilgilərinin olmasıdır ki, müxtəlif ölkələrdə sığorta peşəkarlarına təhsil verən qurumlar olduğu halda, Azərbaycanda bu yoxdur. Azərbaycanda sığorta agentləri və ya brokeri olmaq işləyən şəxs maliyyə bazarlarına nəzarət orqanında sığorta və sığorta qanunvericiliyi ilə bağlı test tapşırığını müvəffəqiyyətlə verməlidir.

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanunun 35-ci maddəsinə əsasən sığortaçılarda daxili audit xidməti yaradılmalıdır. Sığortaçıların daxili audit sisteminin məqsədi risklərin idarə olunması, nəzarət və idarəçilik sisteminin qiymətləndirilməsi və inkişafına sistemli şəkildə yanaşaraq filial ə nümayəndəliklərinin, o cümlədən də işçilərinin qanunvericiliyin tələblərinə uyğun hərəkət etməsinə nəzarət etməkdir. Daxili Audit xidmətinin digər vəzifələrindən biri də “Sığortaçılarda daxili auditin aparılması qaydaları”na uyğun olaraq, daxili sənədlərin mövcudluğuna və onların icra olunmasına, sığortaçı tərəfindən aparılan əməliyyatların xüsusiyyətlərinə, əhatə dairəsinə və sığortaçının əməliyyat risklərinə uyğun olaraq, lazımi etibarlılığın yaradılmasına nəzarət etməkdir.

“Sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının reyestrinin aparılması” qaydalarında “sığortaçı” və “xarici sığortaçı” anlayışları qeyd edilmişdir. Xarici təkrarsığortaçıların reyestrə salınması üzrə hər hansısa ayrıca maddələr nəzərdə tutulmamışdır. Bunla bağlı xarici təkrarsığortaçıların reyestrə salınması ilə bağlı zəruri tədbirlərin görülməsi üzrə aşağıdakılar təklif edilmişdir;

Moody's , S&P, Fitch və A.M. Best.reytinq agentliyinin minimum son üç ildə “A” dərəcəsi(prefiksənd asılı olmayaraq) malik Təkrarsığortaçıların reyestrə salınmasına ehtiyac olmasını; A.M. Best şirkətinin “B” dərəcəsi sual doğurur, çünki o, digər agentliklərin “A” dərəcəsinə bərabərdir. Yuxarıda qeyd edilən reytinq agentliklərinin digər dərəcələrinə və həmçinin qeyd edilməyən digər

reytinq agentliklərinin istənilən reytinqinə malik olan Təkrarsığortaçılar reyestrə daxil edilsin;

Təkrarsığortaçının rus və ingilis dillərində olan sənədlərinin tərcüməsinə və notarial qaydada təsdiqlənməsinə ehtiyac olmalıdır..

Hər üç ildən bir palata tərəfindən reyestr siyahısına baxılıb yenilənməlidir. Bu həm bağlanmış və həmçinin reytinqi dəyişmiş (artmış, azalmış) şirkətlərin siyahıda müvafiq qaydada düzəliş edilməsini təmin edəcək. (Qeyd: palata tərəfindən bu yoxlamayı asanlaşdırmaq məqsədi ilə, palata sadəcə müvafiq sorğunu)həmin Təkrarsığortaçını reyestrə daxil etdirmiş sığortaçıya sorğu verib yenilənmiş məlumatların təqdim etməsini tələb edə bilər. Burdada bir məqamı nəzərə almaq lazımdır ki, dünyaca tanınmış Təkrarsığorta şirkətlərindən hər 3 ildən bir belə bir prosedura tələb etmək.

Sığorta qanunvericiliyində tənzimlənməsi lazım olan əsas məqamlardan birisi də sığorta məhsullarının satışlarıdır, “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanuna görə sığorta məhsullarının satışı ilə sığorta şirkəti və lisenziya almış sığorta vasitəçiləri satış edə bilər. Bunla bağlı əsas görülməli tədbir sığorta vasitəçilərinin ASAN imzalarının olmasıdır. Belə olduğu halda, yerli agentlərin satışına nəzarət etmək olacaq və kənar satıcılar bazardan uzaqlaşdırılmasına təsir ediləcəkdir.

Sığorta sistemi ilə bağlı əsas qanunlardan birisi də “İcbari sığortalar haqqında” qanundur. Qanun Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilən icbari sığortalar daşınmaz əmlakın icbari sığortası, avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası, sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortasıdır. Ümumiyyətlə, İcbari sığorta məhsulları hazırlanarkən əsas prinsip burada şəxsin (hüquqi şəxsin) üçüncü şəxslərdə yaranan itkinin icbari sığorta vasitəsi ilə təminat altına alınmasıdır. İcbari sığorta növləri;

Daşınmaz əmlakın icbari sığortası. Bu icbari sığorta növündə hüquqi və fiziki şəxslərə aid daşınmaz əmlak baş verən yanğın və digər hadisələrə görə yaranan itkilərlə bağlı ödənişin verilməsidir. Misal üçün evdə yanğın baş verdiyi zaman bu yanğın qonşuya da keçərsə, bu zaman sığorta ödənişi verilir. Daşınmaz əmlak üzrə sığorta haqlarının hesablanması üçün müəyyən əsaslar

müəyyənləşdirilmişdir və əmlaka dəyən zərərə görə sığorta ödənişi isə 50000 AZN-dir. Fiziki şəxslərə dəyən zərərə görə isə 5000 AZN-dir. Daşınmaz əmlak sığortası ilə bağlı problemlərdən birisi bu sığorta növünün icbari olmasına baxmayaraq, bəzi evlərdə hələ də bu sığorta növü ilə bağlı heç bir sığorta müqaviləsi yoxdur. Bunun olmasının əsas səbəbi isə Daşınmaz əmlakın icbari sığortası nəzarət mexanizmi ilə bağlıdır.

Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası. Bu icbari sığorta növündə avtonəqliyyat vasitələrinin istifadəsi zamanı yaranan qəzada zərərçəkən qarşı tərəfin əmlak və sağlamlığına dəyən zərərin ödənilməsidir. Qanunvericiliyə görə hər bir avtomobil, motosiklet, iş maşınlarına malik şəxslər Avtonəqliyyat vasitəsini icbari sığorta etməlidir. Sığorta ödənişi Azərbaycanda avtomobilin motorunun həcminə görə edilir, ümumi ödəniş isə 5000 AZN-dir.

İşəgötürənin icbari sığortası şəxslərin peşəsi ilə məşğul olan zaman baş verən hadisələrdən yaranan itkiyə görə sığorta ödənişinin edilməsini nəzərdə tutur. Bu sığorta növü ilə annuitet sığortası üzrə icazəsi olan şirkətlər məşğul olurlar və sığorta hadisəsi baş verən zaman ödəniş şirkət tərəfindən deyil, sığorta şirkəti tərəfindən zərərçəkmiş şəxsə ödənilir. Sığorta haqqının hesablanması əmək haqqı fonduna əsasən hesablanır və sığorta ödənişi hissə-hissə və ya birdəfəlik ödənilir. Bu sığorta növü ilə bağlı əsas problemlərdən birisi nəzarət mexanizmasıdır, çünki istehsalatda bədbəxt hadisə baş vermə ehtimalı yüksək olan bəzi şirkətlər işçilərlə əmək müqaviləsi imzalamır və istehsalatda hadisə baş verdiyi zaman zərərçəkən şəxsin bu şirkətdə çalışdığı da isbatlana bilinmədiyi üçün heç bir kompensasiya, sığorta ödənişi edilmir.

Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortasında hər sərnişinə görə 5000 manat ödəniş edilir. Sığorta haqları avtomobilin tutumuna, mühərrikinə görə hesablanır. Bu sığorta növü ilə bağlı ən böyük problemlərdən birisi qanunsuz daşıma fəaliyyəti göstərənlərin bu sığorta növünə cəlb edilə bilinməməsidir. Bunla bağlı hətta 2017-ci ildə qanunsuz şəkildə sərnişin daşıyan mikroavtobusun qəzası nəticəsində Sumqayıt Dövlət Universitetinə gedən tələbələrdən birisi ölmüş, sərnişinlərin

əksəriyyəti isə yaralanmışdı. Bütün bu hadisələr icbari sığorta nəzarət mexanizmasının inkişaf etdirilməsini önəmli hala gətirir.

2.3 Sığorta bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri və bu sahədə dövlət siyasətinin prioritetləri.

Sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsində əsas hissə dövlətin işinə düşür. Dövlətin sığorta sistemini inkişaf etdirilməsində məqsəd həm sığorta bazarlarının stabil inkişafına şərait yaratmaq, istehlakçıların haqqlarının qorunması, sığorta sektoruna nəzarət etməsidir. Sığorta vasitəçiliyi sahəsindəki mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır. Mövcud problemlərin həlli üçün mütləq beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinin zəruri tədbirlərin görülməsi üzrə aşağıdakılar təklif edilmişdir

1) Sığorta fəaliyyətinə lisenziyası olmayan satıcıların sığorta bazardan kənarlaşdırılması. Sığorta qanunvericiliyində sığorta vasitəçiliyi fəaliyyətinin lisenziyalandırılması tələb edilsə də hazırda bazarda qeyri - müəyyən sayda lisenziyasız sığorta agenti fəaliyyət göstərir. Sığorta bazarında, xüsusilə də icbari sığorta satışı zamanı yol verilən qanun pozuntularının lisenziyasız fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən yol verilməsi daha çox müşahidə edilir. Bu şəxslər Palatanın nəzarət subyektləri olmadığından onlara qarşı heç bir təsir aləti mövcud deyildir. Bu problemin aradan qaldırılması qeyri-qanuni sahibkarlıq sahəsinə nəzarət edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə birgə monitorinqlərin keçirilməsi tələb olunur. Lisenziyasız sığorta vasitəçilərinin satış imkanlarının aradan qaldırılması üçün İcbari Sığorta Bürosunun (İSB) elektron informasiya sistemi istifadəçilərinin birbaşa İSB tərəfindən müəyyən edilməsinə də ehtiyac vardır.

2) İcbari Sığorta Bürosunun elektron bazasının DİN elektron bazası ilə inteqrasiya edilməsi. İcbari sığorta müqavilələri bağlanarkən vasitəçilər tərəfindən sığorta predmetinə aid məlumatların dəyişidilmə ehtimalının azaldılması üçün

Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinin informasiya sistemləri ilə İSB elektron sisteminin integrasiya edilməsi tələb olunur. Bu integrasiya nəticəsində sistemə sorğu verilən avtomobillər və sığortalanacaq şəxslər barədə məlumatlar DİN elektron sistemi tərəfindən verilir və dəyişdirilməsi mümkün olmur. İSB elektron sistemində müvafiq dəyişikliklər edilməsi yolu ilə bu sistemdə axırıncı istifadəçinin tanınması imkanlarının yaradılması da sığorta vasitəçilərinin məsuliyyətə cəlb olunması və nöqsanların aradan qaldırılması yolunda müsbət töhvə verə bilər. Sığorta vasitəçiliyi ilə bağlı mövcud problemlərin aradan qaldırılması üçün bu sahədə beynəlxalq təcrübələrin daha dərinlən öyrənilməsi və qanunvericilikdə müvafiq dəyişikliklərin edilməsinə ehtiyac vardır. Sığorta vasitəçiliyi fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericilik tələblərinin təkmilləşdirilməsi üçün qeyd edildiyi kimi sığorta vasitəçilərinin həyat və qeyri-həyat sığortası siniflərə və fəaliyyətinin xarakterinə və səviyyəsinə görə növlərə bölgüsünə ehtiyac yaranmışdır. Hazırkı şəraitdə qanunvericilikdə sığorta vasitəçilərinə qarşı qoyulacaq tələblərin diversifikasiya edilməsinə, sadə xarakterli məhsulların satışı üçün yumşaq şərtlə subagent lisenziyası və ya reyestri tələbinin və müstəsna sığorta agentli fəaliyyətinin keyfiyyətinin artırılması üçün isə yeni şərtlərin müəyyən edilməsi tələb olunur.

Bundan əlavə, maliyyə sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslərin inhisarçılıq meyillərinin qarşısının alınması üçün bu cür cəiyyətlərə qarşı tam başqa tələblər də müəyyən edilməlidir. Bundan əlavə sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətində keyfiyyət artımına nail olunması üçün həmçinin ümumi xarakterli lisenziya tələblərindən əlavə, həmçinin, hər bir sığorta növü üzrə də razılığın alınması tələbi müəyyən edilə bilər. Sığorta vasitəçilərinin yol verdikləri qanun pozuntularının səbəblərindən biri də sığorta vasitəçilərinə qarşı cəza tədbirlərinin zəif olmasıdır. Bununla əlaqədar Sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi zamanı bu vasitəçilərə qarşı təsir və cəza tədbirləri də artırılmalıdır. Qeyd edilənlərlə bərabər həmçinin sığorta vasitəçiləri üçün vahid etik davranış qaydaları müəyyən edilməlidir. Həmçinin sığorta vasitəçilərinin bəzilərinin müştəriləri bir neçə dəfə bezdirici həddə zəng edərək narahat etməsi

də müştərilərin xidmətdən narazılığın artmasına, həmin sığorta şirkətini məhsullarının almasına maneçilik törədir.

Sığorta sektorunda dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərin birisi də qəza dəyərləndirilməsidir ki, burada qəza dəyərləndirməsi üzrə peşəkar təhsil almış və təcrübədən keçmiş şəxslərin, yəni müstəqil qəza ekspertlərinin olması qəza dəyərləndirilməsinin şəffaf və peşəkar şəkildə keçirilməsinə köməklik göstərəcəkdir. Bundan əlavə dünya təcrübəsində bir sıra ölkələrdə olan sığorta təlim mərkəzlərinin Azərbaycanda da açılması sektor üçün peşəkar işçilərin yetişdirilməsində köməklik göstərəcəkdir. Türkiyədə SEGEM, İsraildə Enhanced Risk Awareness and Education in Insurance Issues kimi təhsil verən qurumları misal göstərmək olar.

Yeni icbari sığorta növlərinin yaradılması.

1) Həkimlərin peşə məsuliyyəti sığortası. Azərbaycanda məsuliyyətin sığortalanmasını müəyyən edən yeni sığorta məhsullarının tətbiqi hədəflənir. Məsuliyyətin sığortalanmasını müəyyən edən məhsullardan biri də həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortasıdır. Müasir dövrdə həkim səhvi nəticəsində zərərçəkənlərin sayının artması müşahidə olunmaqdadır. İnsanlar yanlış diaqnoz, səhv təyin olunmuş preparatlar və cərrahi müdaxilələrdən zərər çəkir və bəzən bu hallar hətta ölümə nəticələnə bilər. Məqsədi insan sağlamlığını qorumaq və müalicə etmək olan həkim öz peşəsini son dərəcə mürəkkəb və həssas olan insan bədənini üzərində həyata keçirir və böyük risklərlə qarşı-qarşıya qalır. Ancaq həkimlik səhv qəbul etməyən bir peşə sahəsidir. Çünki həkimin etdiyi səhvin aradan qaldırılması bir çox hallarda mümkün olmadığı kimi, bu səhvin nəticəsi də ağır olur. Pasiyentin ən dəyərli varlığı olan sağlamlıq və bədən bütövlüyünə yönəlik edilən tibbi müdaxilə zamanı səhvlik olması və ya bu səbəblə zərər gördüyü müəyyən edildiyi təqdirdə hüquqi yollardan istifadə etməsi onun ən təbii haqqıdır.

İnsan sağlamlığını qorumaq üçün fəaliyyət göstərən həkimlərin peşələrini icra edərkən özlərini güvənli hiss etmələri və həkimlərin səhvləri nəticəsində zərərçəkənin zərərinin aradan qaldırılması ən önəmli məsələlərdəndir. Və bu məqamda da zərərlə bağlı risklərə qarşı insanların sağlamlığını təminat altına

almanın bir aləti kimi sığorta dövrəyə girir. Məsuliyyət hüququnda və həkimin hüquqi məsuliyyətində meydana gələn hadisələr həkimlərə yönəlmiş təminat tələblərinin sayının və miqdarının artmış olması məsuliyyət sığortasının bir alt sinfi olaraq həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortalanmasına ehtiyacı artırmışdır. Belə ki son günlərdə ölkə gündəmini məşğul edən hadisələrdən biridə məhz klinikaların birində həkimin məsuliyyətsizliyi səbəbilə 8 yaşlı uşaqda adenektomi əməliyyatı (burun ətinin kəsilməsi) əvəzinə arterial damarı kəsilmiş və hadisə uşağın ölümü ilə nəticələnmişdir və bu siyahını bir qədər artırmaq da mümkündür. Həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortalanması ilə həkimlərin tibbi müdaxilələr zamanı yol verilən hər hansı yanlışlıq nəticəsində səbəb olduqları maddi və mənəvi zərərlərlə əlaqədar olaraq həkimə yönəlmiş təminat tələbləri təminat altına alınmaqdadır. Həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası növü ilə həkimlər maddi zərərlərini sığorta şirkətinə ötürərək zərərçəkənlərin zərərinin kompensasiya olunmasını təminat altına alırlar. Bu sığorta növünün sosial əhəmiyyəti onun tətbiqini zəruri edən məqamlardandır. Belə ki həkimlərin peşə məsuliyyəti sığortası əhaliyə məruz qaldığı həkim səhvi nəticəsində maddi baxımdan kompensasiyaya əlçatanlığı imkanı yaratmaqla yanaşı, onlara həkim səhvi qarşısında çıxılmaz vəziyyətlərə qarşı güvən və etibar hissi aşılacaqqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox ölkələrdə tibb işçilərinin peşə məsuliyyəti sığortası icbari sığorta növü kimi tətbiq olunur. Belə ki, 2010-cu ildən etibarən Türkiyədə həkimlərin peşə məsuliyyəti sığortası icbari olaraq tətbiq olunur. Rusiya və Belarusda isə bu haqda müvafiq qanunvericiliyin hazırlanması, bütün özəl və büdcədən maliyyələşən tibb müəsisələrində çalışan tibb işçiləri peşə məsuliyyətinin sığortasına cəlb olunması haqqında aktiv müzakirələr aparılmaqdadır. Azərbaycanda sözügedən sığorta növünün məqsədyönlü şəkildə qurulması və həyata keçirilməsi birmənalı olaraq, xəstələrin və tibbi xidmət göstərən şəxslərin sosial müdafiəsi yönündə atılmış mühüm bir addım olardı.

2) Turizm şirkətlərinin istehlakçılar qarşısında məsuliyyəti sığortası. Yerli turizm obyektlərində insanların istirahəti zamanı baş verən hadisəyə görə şəxslərin başına gələn hadisələrə görə məsuliyyət sığortasıdır. Məsələn şəxs istirahət

obyektində yararlanarsa, onda səfər sığortası vasitəsi ilə sığorta hadisənin iqtisadi zərərlərin qarşısını almaq olar.

3) İctimai iaşə obyektlərinin məsuliyyəti sığortası; Restoran, kafe şadlıq saraylarında zəhərlənmə və s. kimi faktlarla bağlı əlaqədar olaraq, Azərbaycanda da ictimai iaşə obyektlərinin sığortalanması lazım olardı. İctimai iaşə obyektlərinin məsuliyyət sığortası müstəqil dedikdə, müştərilərin zəhərlənməsi kimi hallara qarşı baş verən hadisələrin sığortasıdır.

Dövlət öz təkrarsığorta şirkətini yaradaraq (Fransa təcrübəsi) və ya təkrarsığorta şirkəti (Yaponiya təcrübəsi) ilə əməkdaşlıq edərək. Təbii fəlakət risklərinin qarşısının alınmasında iştirak edə bilər ki, bu da sektora həm nəzarətin güclənməsi, həm də inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm rol oynayır.

Bundan əlavə Azərbaycanda AvtoNVMİS-lə bağlı birbaşa zərərlərin tənzimləməsi ilə bağlı seçim olmalıdır. Birbaşa zərər tənzimlənməsi dəyən zərərin təmi vasitəsi ilə yox birbaşa ödənişin aparılması ilə edilir. Birbaşa zərər tənzimlənməsi həmin hissənin dəyişdirilməsi təmirdən daha sərfəli olduğu hallarda tətbiq edilməlidir. Bu sistemin tətbiq edilməsi üçün avtomobil ehtiyatlarının vahid qiymət bazası yaradılmalı və ekspertiza peşəkar şəkildə

Aqrar Sığorta Fondu - kənd təsərrüfatı sığortası üzrə vahid fond olacaq hüquqi şəxs. Aqrar Sığorta Fondunda kənd təsərrüfatı üzrə ödənilən premiyalar vahid fonda yönəldiləcək və bir fond vasitəsi ilə idarəolunacaq. Həmçinin fondun dayanıqlılığının təmin edilməsi üçün dövlət büdcəsindən də müəyyən qədər vəsait ötürüləcəkdir.

Təminat altına alınacaq risklər;

təbii fəlakətlər (dolu, quraqlıq, don vurma, daşqın, sel, ildırım vurması, torpaq sürüşməsi, subasma, tufan, zəlzələ, qasırğa);

yanğın;

qəzalar;

yoluxucu xəstəlik və digər zəhərlənmələr,

vəhşi heyvan hücumları vəziyanvericilərin yayılması

Sığorta müqaviləsi fond və sığortaçı arasında imzalanacaq.

Kənd təsərrüfatı sığortasında dövlətin funksiyaları;

1) Dövlət dəstəyi ilə əhatə olunacaq sığorta predmetlərini və sığorta risklərini müəyyənləşdirmək;

2) büdcə vəsaitinin hesabına ödənilmiş sığorta haqqının hissəsini müəyyən etmək;

3) hesablanmış sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqqlarının büdcə vəsaiti hesabına ödənilməsini təmin etmək;

4) Fondun şəxsi tutumunun və təkrarsığorta təminatının həcmindən artıq olan risklər üzrə təminat vermək;

Mikrosığorta üzrə yerli bazar araşdırması;

Azərbaycanda mikrosığorta məhsullarının tətbiqi planlaşdırılır, mikrosığorta məhsullarından önəmli nöqtə minimum xərclə daha çox insana çatdırılmasıdır. Yəni sığorta şirkətlərinin, agentlərinin üstünə burda çox iş düşür, amma agentlərin insanları bəzən bir neçə dəfə davamlı olaraq zəng edib, narahat etməsi isə insanların sığortaya olan inamının, marağının azalmasına böyük təsir göstərir. Şri-lanka, İndoneziya, Hindistan kimi ölkələrdə satış kanalları mobil, broşurlar, xalqın içərisindəki insanları bir yerə toplayan qruplar, məsələn Hindistanda self-help groups. İnsanlara mikrosığorta üçün etdikləri ödənişlər SHG-lərdə toplanılır və kənddə hadisə baş verdikdə SHG-lər köməklik göstərir. Hindistanda hərکəsin bu qrupların xidmətlərindən istifadə etməsi qrupun gəlirliyinin artmasına gətirib çıxardır ki, Azərbaycanda da belə qrupların yaradılması və sığorta şirkətləri ilə birlikdə işləməsi təşviq edilə bilinər və yaxud Hindistanda mikrosığorta almaq istəyən fermer mobil proqramdan istifadə edərək, dəqiqələr içində mikrosığortadan istifadə edə bilir. Azərbaycanda da sığorta şirkətləri öz mobil proqramlarını yarada bilərlər. Dijital sığortaçılıq sığorta şirkətinin satış kanalları ilə bağlı xərclərini də əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Azərbaycanda mikrosığorta ilə bağlı bazar 200-dən artıq keçirilən anket nəticəsində əhalinin daha çox 20-30 manat arasında dəyişən mikrosığorta məhsullarını tələb etdiyini və bu mikrosığorta məhsullarının avtomobil, sağlamlıq, əmlak kimi mikrosığorta növlərinin olmasıdır. Əhalinin

çoxusu mikrosığorta məhsullarını bank, poçt, pos-terminat vasitəsi ilə və elektron formada plastik kartla əldə etmək istəyir.

Azərbaycanda yüksək riskli hadisələrin sığortalanmasının aparılmasının təşkil edilməsi üçün sindikat sisteminin yaradılması ilə bağlı qanunun hazırlanması bu sahəyə sığortaçılar da diqqətini artıracaqdır.

Azərbaycanda daxili auditin effektiv işləməsi üçün zəruri olan təkliflər

1) Daxili Auditin aparılması zamanı IIA standartlarının nəzərə alınması
2) Aktuarın qiymətləndirilməsi Avropa nəzarətedici orqanlarının qanunda nəzərdə tutduğu tələblərə görə aparılması

3) Daxili Nəzarət sistemində “Üç qat müdafiə sisteminin tətbiqi

4) Daxili Auditlər bağlı olan tələblərə əsasən; ECCİA Solvency II yeni sığorta qanunvericilik konfidensiyasını təmin edilməsi üçün üçün auditorların ümumi idarəetmə, risk dəyərləndirməsi və aktuari bacarıqlarına önəm verərək, yeni dəyişiklərdə lazımi işləri dəyərləndirəcək biliklərə malik auditorların cəlb olunmasında önəmdən bəhs edilibdi.

5) Risk nəzarətinin və risk kontrolunun ayrı-ayrılıqda olması (beynəlxalq standartlarda olduğu kimi

6) “ex-post” nəzarətinin aparılması

Bundan əlavə, Azərbaycanda mikrosığorta mexanizması yaradılan zaman İndoneziya, Malayziya, Misir kimi ölkələrdə tətbiq olunan əlavə icbari mikrosığorta məhsullarının yaradılması ilə bağlı işlər görülməlidir. İcbari mikrosığorta məhsullarından birinə nümunə kimi “compulsory credit-life” yəni “icbari kredit həyat” mikrosığorta məhsulu. “icbari kredit-həyat” mikrosığortası şəxs bankdan mikro-kredit götürdüyü zaman ondan müəyyən qədər məbləğin sığortaya ödənilməsi və şəxsin ölümü və ya sağlamlığını itirdikdə, kreditin sığorta məbləğində düşən hissəsi sığorta şirkəti tərəfindən ödənilir.

İcbari Tibbi sığorta sosial layihədir, insanlar bu fonda ödəniş edilir və “hovuz” toplanılır və xəstəliyi olan insanlar bu fonda müraciət edərək ödəniş alırlar. İcbari Tibbi sığortada insanların maliyyə vəziyyətindən asılı olub-olmasına baxmayaraq, dövlət tərəfindən pulsuz xidmət təşkil edir. İcbari Tibbi Sığortanın

təşkili zamanı əsas məsələ keyfiyyətli tibbi xidmətin göstərilməsi, həkimlərin məsuliyyətinin artırılmasıdır. İcbari Tibbi Sığortada sığorta ödənişi maaşlardan, gəlirlərdən toplanılan ödənişlər əsasında edilir. Almaniya təcrübəsində tibbi sığorta hər kəs üçün deyil, müəyyən yaş limitindən yüksək olan insanlar özlərini könüllü şəkildə tibbi sığorta elətdirə bilər, icbari tibbi sığorta bu şəxslər üçün nəzərdə tutulmayıb (Limit illik 54900 Avro). Almaniyada sığorta haqqı gəlirə görə aylıq 639 Avropdan 4125 Avropa qədər qalxa bilər. Maaşı 630 Avropdan aşağı olanlara isə sığortadan istifadə pulsuzdur.

III fəsil. Geniş yayılmış texnologiya növləri, onların sığorta sistemində rolu

3.1 Texnoloji yeniliklərin sığorta sistemində rolu

Tech-Savvy

Rəqəmsal mühitdə Tech-Savvy texnologiyasının önəmi çox yüksək qiymətləndirilir. Bu sistem sayəsində müxtəlif sığorta əməliyyatlarını mobil telefonlar vasitəsilə tətbiqetmələr və digər sosial platformaların köməkliyi ilə həyata keçirmək mümkündür. Bu həm vaxt, həm də rahatlıq baxımdan insanlara uyğun hesab olunur. Bu səbəbdən əksər inkişaf etmiş sığorta şirkətləri Tech-Savvy texnologiyasından geniş istifadə edirlər.

Multichannel

Bu texnologiya növü Tech-Savvy ilə oxşarlıq təşkil edir. Multichannel vasitəsilə mobil telefon danışığılarına, görüşlərə və s. ehtiyac qalmadan internet üzərindən sığorta şirkəti və müştəri arasında əlaqə yaradılır

IoT – Internet of Things

Ən geniş yayılmış texnologiya növlərində biri sayılan IoT vasitəsilə sığorta şirkəti, sığortalanan məhsulu izləmə hüququ əldə edir və gələcəkdə yarana biləcək hər hansı bədbəxt hadisə, zərər və s. barədə geniş məlumat əldə edir. Bu tətbiqetmə sayəsində sığorta dələduzluğu və digər xoşagəlməz halların qarşısının alınması nəzərdə tutulub.

Süni İntellekt

Süni İntellekt sistemi sığorta bazarında mühüm rol oynayır. Belə ki, “chatbots” vasitəsilə sizin yarana biləcək hər hansı suallarınızı proqramlaşdırılmış robotlar cavablandırır. Hal-hazırda “chatbots”lardan internet üzərindən və call center-lərdə geniş istifadə olunur.

Avtomatlaşdırılma

Sığorta şirkətləri inzibati və digər xərcləri azaltmaq üçün sistemin bir hissəsinin avtomatlaşdırılmasında maraqlıdırlar. Bunun üçün yuxarıda sadaladığımız bəzi texnoloji yeniliklərdən istifadə edilir.

OCR proqramı vasitəsilə müqavilələrin hazırlanması, print və ya skan edilməsi, müştəriyə düzgün çatdırılması tam avtomatlaşdırılmış qaydada həyata keçirilir. Bununla sığorta şirkətləri vaxta qənaət edərək daha çox müştəri əldə etmək şansı qazanır

3.2 Blockchain, İnsurTech və FinTech mexanizmi

Blockchain texnologiya sistemində yeni dalğadır. Daha əvvəl Bitcoin vasitəsilə bazarda məşhurluq qazanmış Blockchainin sığorta sistemində tətbiqi böyük data analizləri vasitəsilə həyata keçirilir. Blockchain bir-birilə zəncirvari birləşdirilmiş data mübadiləsidir. Bu məlumatlar məxfi olmasa da müdaxilə icazəsi olmayan şəxs digər müştərilərin məlumatlarını əldə edə bilməz. Yuxarıda qeyd edilən avtomatlaşdırılma Blockchainin işləmə mexanizmlərindən biridir.

Sığorta və bank sektorlarında və ictimai sektorda müştərilər haqqında sənədlərin tərtib edilməsi tələbi ("Müştərini tanıyın" ya da KYC) bahalı, vaxt aparan bir prosesdir, lakin bu funksional ledger texnologiyası ilə dəyişdirilə bilər. Heç bir təşkilat mövcud məlumatları üçüncü tərəflə bölüşə bilməz. Lakin kiber-hücumların bu cür məlumatları müxtəlif hücumlarla əldə etmə riski çox yüksəkdir. Məsələn, "Yahoo" 1 milyardlıq hesabı, "eBay" 145 milyonluq hesabı, "Linkedin" 117 milyonluq hesabı kiber-hücumlar sayəsində ələ keçirilmişdir. Blockchain texnologiyası ilə bu problem həll edilə bilər. Çünki bu platformada məlumatlar mərkəzi məlumat bazasında saxlanılmaz və bütün məlumatlar qorunur. "Goldman Sachs" blockchain texnologiyası sayəsində sığorta və bank sektorunun illik 3-5 milyard dollarlıq qənaət edə biləcəyini ehtimal edir. Paylaşılan, şifrəli verilənlər bazası sayəsində blockchain texnologiyası ardıcıl, koordinasiyalı istifadə vəd edir. Blockchain texnologiyası təşkilatlar və qurumların fırıldaqqılığa qarşı daha adekvat addımlar atmağına imkan verir. Məsələn, Fransanın Everledger şirkəti "Allianz France" sığorta şirkəti tərəfindən lüks məhsullar üçün uyğun sertifikatlar hazırlamaq məqsədilə "Blockchain technology21" blok zəncirindən istifadə etmişdir. Belə ki, hər bir qiymətli daş üçün 40 xarakteristika tərtib edilir. (rəng, ölçü, çəki və s.) Bu xarakteristikalar da özlüyündə 40 metadatanı cəmləşdirir. Daha

sonra bənzərsiz xarakter yaratmaq üçün hər bir qiymətli daş üçün seriya nömrəsi qeyd edilir. Bu seriya nömrələri lazer vasitəsilə yazılır. (Blockchain22) Bunun sayəsində satıcılar şifrəli sübut tapa bilməzlərsə, o zaman bu daşların onlara aid olduğu təsdiqlənmir və satış zamanı problemlər yaranır. Bunun sayəsində saxta mal satışları və digər dələduzluq hallarının qarşısı alınmaqdadır.

İnsurTech və FinTech xüsusi problemləri həll etmə bacarığına malik olan, intuitiv rəqəmsal təcrübələr təqdim edən yüksək səviyyəli texnologiya növüdür. İstehlakçılar artan şəffaflığı tələb etdiyinə görə, sığortaçılar anti-fırıldaqçılıq və məlumat təhlükəsizliyi imkanlarını artırmaq üçün İnsurTech və FinTech texnologiyasından istifadə edirlər. Blockchain texnologiyası vasitəsilə ağıllı müqavilələr tərtib edilir və istehlakçıların məlumat təhlükəsizliyi yüksək səviyyədə qorunur. Sığortaçılar kapital səmərəliliyinə nail olmaq və təkrarsığorta müqavilələri və risklərə məruz qalmanın azaldılması üçün çalışırlar. Blockchain texnologiyası vasitəsilə daha dəqiq ehtiyatlar hesablanır və aktivlər səmərəli formada idarə edilərək xərclər azaldıla bilər.

Nəticə və Təkliflər

Risqlərin insanlara verə biləcəyi iqtisadi itkinin bəzən dəyərinin yüksək olması insanların psixoloji vəziyyətinə, büdcəsinə, yaşayış vəziyyətinə və bir sıra faktorlara təsir edir. Sığorta maliyyə xidməti olaraq, bu kimi hallar nəticəsində yaranan ziyanın təsirlərini “ört-basdır” edərək, itirilmiş istehsalçını yenidən istehsal fəaliyyətinə qaytarır, ailələrin maddi vəziyyətinin yenidən əvvəlki vəziyyətinə qayıtmasında mühüm rol oynayır. Bütün bunlar isə ən sonda rifahın yüksəlməsi, iqtisadiyyatın inkişafı, gəlirin qorunması baxımından önəmlidir. İnkişaf edən sığorta şirkətlərinin fərqli sahələrə investisiyalar etməsi, iqtisadiyyatın inkişafına öz təsirini göstərəcəkdir.

Sığorta sektorunun inkişafı nəticəsi olaraq, sığorta şirkətlərinin maliyyə imkanlarının genişlənməsi yüksək riskli layihələrini maliyyələşdirmək istəyən şirkətlər üçün də önəm daşıyır, çünki bu layihələrdə hər hansısa itkinin baş verməsi şirkətə ziyanın dəyməsi ilə nəticələnir ki, bu da iqtisadiyyatın inkişafı baxımından önəmlidir. Sığorta sektoru ilə dövlət bir sıra məsələlərin tənzimləməsində iştirak edərək, insanların hüquqlarını qoruyur. Buna misal olaraq, işəgötürənlərin icbari sığortasını, avtonəqliyyat vasitələrinin icbari sığortasını misal göstərmək olar. Sığortalılar üçün risklərin maliyyələşdirilməsi baxımından önəmli rol oynayan sığorta vasitəsi ilə baş verən zərər nəticəsində yaranan xərcləri zərərin ödənməsinə yönəltmək əvəzinə sevdiyi insanlara, şəxsi istehlakına yönəldilir. Bu da əhalinin rifahının yüksəlməsi baxımından önəmli əhəmiyyət daşıyır. İnsanlar qəza baş verdiyi anda, əgər sığortası varsa, artıq yaranacaq problemlər barəsində düşünmür. Lakin qəza baş verdiyi anda, şəxsin sığortası yoxdursa, zərərçəkən kompensasiya tələb edir və əgər yetərli maliyyə ehtiyatları yoxdursa, şəxs kompensasiyanın ödənilməsi üçün kredit götürür. Sonra isə kreditin ödənilməsində də müxtəlif problemlər yaşaya bilir.

Belə bir sektorun tənzimlənməsi, nəzarəti və inkişaf etdirilməsində dövlətin mühüm rolu vardır. Çünki sığorta sektoru bir baxımdan güvənə əsaslanan sistemdir və dövlət bu qarşılıqlı tərəflər arasında bir-birinə güvənin daim davam etməsi üçün çalışmalıdır. Sığorta sektorunun tənzimləmə mexanizmi həm istehlakçıların

hüquqlarının ən yaxşı şəkildə qorunmasına, həm də sığorta şirkətlərinə dəstək xarakterli olmalıdır.

Hər kəsin sığorta məhsullarından istifadə etməsinə şərait yaradan mikrosığorta, müştərək sığorta, Azərbaycan üçün prioritet qəbul edilən kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə kənd təsərrüfatı sığortası mexanizmi, sığorta hadisələrinin düzgün şəkildə aparılmasına nəzarət edilməsi baxımından müstəqil ekspert institutunun inkişaf etdirilməsi, yerli təkrarsığorta bazarının inkişaf etdirilməsi baxımından dövlət təkrarsığorta şirkəti və təkrarsığorta sindikatları, sığorta şirkətlərinin səmərəli işləməsinə təmin edən Daxili Nəzarət Sisteminin təkmilləşdirilməsi və hesabatların şəffaflığının və dəqiqliyinin aparılması baxımından IFRS standartları, insanların hüquqlarının qorunması baxımından yeni icbari sığorta məhsulları və bir sıra məsələlər sığorta sektorunun inkişaf etdirilməsi baxımından ayrı-ayrılıqda əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanda sığorta sektorunun inkişafı baxımından dövlət tərəfindən 2016-cı ildə prezidentin fərmanı ilə Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının yaradılması sığorta sektoruna olan nəzarətin daha da güclənməsinə təsir göstərdi. Bundan əlavə, yaradılan İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması da bu sahə ilə bağlı atılan əhəmiyyətli addımlardandır. Sığorta agentlərinin ASAN İmza ilə sığorta müqavilələri imzalasının yaradılması ilə bağlı işlərin aparılması da sığorta sahəsinə nəzarəti gücləndirəcəkdir.

Sığorta sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı aşağıdakı tədbirlər təklif olunur:

1. Yerli sığorta şirkətlərinin hesabatlarının aparılmasının IFRS standartlarına görə aparılması və 2021-ci ildə yaradılacaq IFRS 17-nin tətbiq edilməsi
2. Yeni icbari sığorta növlərinin yaradılması
3. Müstəqil ekspert institutunun formalaşdırılması
4. İşəgötürənin məsuliyyət sığortası üzrə nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi
5. Təkrarsığortaçı sindikatlarının yaradılması
6. Müştərək sığorta mexanizmasının hazırlanması

7. Mikrosığorta mexanizmasının hazırlanması, əhalinin istəklərinə və gəlirlərinə uyğun sığorta məhsullarının təklif edilməsi
8. Sığortaçıların Daxili Nəzarət Sisteminin təkmilləşdirilməsi və “three line of defence” modelinin tətbiqi
9. Xarici təkrarsığortaçıların reyestrə alınması üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi
10. Maarifləndirici tədbirlərin keçirilməsi
11. Minimum kapitalı qoruya bilməyən sığorta şirkətlərinə dövlət tərəfindən bəzi məsələlərdə güzəştlərin edilməsi
12. Peşəkar sığorta təhsili verən qurumların yaradılması
13. Yerli sığorta bazarına nəzarət və Xüsusi risklərin təkrarsığortasının aparılması məqsədli dövlət təkrarsığorta şirkətinin yaradılması
14. İcbari tibbi sığorta ilə bağlı effektiv mexanizmin olması
15. Bəzi ölkələrdə tətbiq olunan vərəm, damar xəstəlikləri və s.-lə bağlı risklərin də tibbi sığortaya daxil edilməsi
16. KİV-lərdə pusluz sığorta ilə bağlı maarifləndirici məqalələrin yayınlanması
17. İcbari Tibbi sığorta ilə könüllü tibbi sığorta arasındakı müqayisələrin hər ikisini stimullaşdıracaq şəkildə təşkil edilməsi
18. Minimum kapital ehtiyatı aşağı olan şirkətlərin birləşməsi
19. Tələbələrin də icbari tibbi sığortadan yararlanma bilməsi

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının 13 mart 2008-ci il tarixli Qanunu
2. “Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı
3. “Sığortaçıların investisiya əməliyyatları” ilə bağlı 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qaydalar
4. “Sığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin müəyyən edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 24 yanvar 2014-cü il tarixli Kollegiya Qərarı
5. “Sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının reyestrinin aparılması” haqqında 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qaydaları
6. “İcbari sığortalar haqqında” 24 iyun 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu
7. “Aktuari və Sığorta Ekspertlərinin fəaliyyət göstərməsi” haqqında 18 may 2005-ci il tarixli Qaydaları
8. Chartered Insurance Institute, (2018). “Award in General” Böyük Britaniya
9. July Feldman Anderson və Robert Brown, “Risk and Insurance” (SOA)
10. Erdem Kırkbeşoğlu, (2015). “Risk yönetimi ve sigortacılık”, Türkiyə
11. Britannica ensiklopediyası, “Historical Development of Insurance”
12. Ontario mutuals, “The history of mutual insurance”
13. Simona Laura Dragos, (2014). “Life and non-life insurance demand: the different effects of influence factors in emerging countries from Europe and Asia”,
14. Sajid Mohy Ul Din, Arpah Abu Bakar and Angappan Regupathi, (2017). “Does insurance promote economic growth: A comparative study of developed and emerging/ developing economies”
15. Allianz AG, GTZ və UNDP, Avqust 2006, “Microinsurance: Demand and Market prospect”
16. Allianz SE, May 2014, Microinsurance Product Pool

17. Serap Gonulal, 2013, "Takaful and Mutual Insurance: Alternative Approach to Managing Risks"
18. Lloyd's of London, 2004, Syndicate Reinsurance Programmes
19. Milli Reasürans Türk Anonim Şirketi Esas sözleşmesi
20. The Chartered Institute of Loss Adjusters, (2003). Examination HB
21. IFRS, (2017). "Insurance contracts", www.acca.com
22. Japanese Earthquake Reinsurance Co. Ltd, (2016). "Reinsurance of earthquake insurance"
23. General Insurance Corporation of India, (1972). "The general insurance business (nationalisation) act"
24. ECIIA, "The role of Internal Audit under Solvency II"
25. Republic of Philippines Department of Finance, (2010). Regulations for the provision of microinsurance products and services,
26. Republic of Philippines, (2016). Regulations for the Provision of Health Microinsurance (MicroHealth) Products and Services
27. Devlet bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı ile Sağlık Bakanlığı, (2010). "Tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mali sorumluluk sigortasında kurum katkısına ilişkin usul ve esaslara dair tebliğ"
28. İqtisadi və Sosial inkişaf mərkəzi, (2011). "Azərbaycanda sığorta sistemi: iqtisadi və sosial proseslərə multiplikator təsiri kimi"
29. George Rejda, Michael McManara, (2014). "Principles of Risk Management and Insurance"
30. SUSEP, (2012). "Superintendence of private insurance, Circular 440",

İnternet resursları

31. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının elektron məlumat bazası, <https://www.fimsa.az/>
32. Filippində sığorta məhsulları <https://www.cebuanalhuillier.com/insurance/>
33. Mega sığorta maliyyə göstəriciləri <http://meqasigorta.az/haqqimizda/10/>

34. Paşa Sığorta maliyyə göstəriciləri: <https://pasha-insurance.az/about-us/annual-reports/>,

35. AzSığorta maliyyə göstəriciləri :

http://www.azsigorta.az/company_subs.php?id=3

36. Fransa təkrarsığorta şirkəti haqqında

<https://www.ccr.fr/en/activites/reassurance-de-marche>

37. <https://www.cuvva.com/>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Yanğın riskinin sadə analizi cədvəli.....	11
Cədvəl 2: ÜDM və Sığorta arasındakı münasibətlər cədvəli.....	14
Cədvəl 3: Gəlir, urbanizasiya və təhsil səviyyəsi ilə bağlı qurulan ekonometrik model.....	19
Cədvəl 4: Bəzi ölkələrdə mikrosığorta məhsulları.....	22
Cədvəl 5: Müştərək sığortanın müsbət və çatışmayan cəhətləri.....	26
Cədvəl 6: Yaponiyada zəlzələ sığortası üzrə təminatlar	34
Cədvəl 7: Kənd təsərrüfatı sığortası üzrə 2017-ci ildə ödənilən haqqar.....	38
Cədvəl 8: Sığorta haqqı və ödənişi üzrə tələblər.....	39
Cədvəl 9: Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sığortaçı və təkrarsığortaçıların sayı.....	42
Cədvəl 10: Sığorta haqlarının ÜDM-də payı.....	42

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Avropa və Asiya ölkələrində urbanizasiyanın inkişaf tempi.....	20
Şəkil 2 : 2014-2017-ci illər ərzində sığorta haqları.....	43
Şəkil 3 : Sığorta haqlarının növlər üzrə inkişafı.....	44
Şəkil 4 : Bəzi sığorta şirkətlərinin illər üzrə yığdığı sığorta haqları.....	45